

GÖTEBORGS UNIVERSITET

På tal om muslimer

En intervjustudie av gymnasieelevers tal om muslimer i årskurs
två och tre på transportprogrammet i Göteborg

Ulf Sparredal

Specialisering religionsvetenskap för lärare

Handledare: Göran Larsson & Kerstin von
Brömssen

Examinator: Henrik Bogdan

Rapportnummer: HT10-1150-15

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: På tal om islam

Författare: Ulf Sparredal

Termin och år: Höstterminen 2010

Kursansvarig institution: Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

Handledare: Göran Larsson & Kerstin von Brömssen

Examinator:

Rapportnummer:

Nyckelord: Islamofobi, gymnasieskola, transportprogrammet, Göteborg, intervjuer, fokusgrupp

Denna uppsats fördjupar förståelsen för intolerans mot personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund, islamofobi, med hjälp av frågeställningen: Hur talar elever på transportprogrammet i årskurs två och tre på en gymnasieskola i Göteborg om muslimer? Undersökningen som genomförts är av kvalitativ karaktär och materialet har samlats in genom fokusgruppintervjuer där sammanlagt 16 elever deltagit fördelat på fyra grupper. Resultatet visar att eleverna saknar grundläggande kunskaper om islam och om muslimskt religiöst liv. Däremot har de kunskaper kring kulturella dimensioner av muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund. Vidare framkommer i resultatet att de intervjuade eleverna i sitt tal gör alla så kallade invandrare till muslimer. Enligt eleverna lever och i viss mån kommer muslimer till bland annat Sverige från Mellanöstern. Eleverna skapar även kvinnan som symbol för personer som de uppfattar som muslimer. På henne projiceras patriarkala strukturer så väl som valt utanförskap, detta genom brukat av olika former av huvudduk. Speciellt heltäckande klädsel väcker anstöt. För skolan är resultatet relevant genom att det visar på hur den konkret kan motverka islamofobi i det vardagliga arbetet. Det är också relevant för lärare i religionskunskapsämnet då det visar på hur eleverna förstår personer som de uppfattar som muslimer, vilka kunskaper om de har om islam och muslimskt religiöst liv.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1-2
1.1 Sveriges muslimer i skolan.....	2-3
1.2 Skolan och intoleransen.....	3
1.3 Vem är egentligen muslim.....	3-4
1.4 Muslimer i debatten.....	4-5
1.5 Att skriva inom lärarutbildningen.....	6-7
1.6 Muslimer eller islam.....	7
1.7 Att forska kring islamofobi.....	7-8
2 Syfte	8
3 Frågeställning	8
4 Forskningsöversikt	8
4.1 Islamofobier.....	8-9
4.1.1 Runnymede trust om islamofobi.....	9
4.1.1.1 Islamophobia: a challenge to us all.....	9-11
4.1.1.2 Islamophobia: issues, challenges and action.....	11
4.1.2 Åke Sander om islamofobi.....	11
4.1.3 Wilhelm Heitmeyer om islamofobi.....	12
4.2 Rapporten Intolerans.....	12-14
4.3 Rapporten Islamofobi.....	14-15
4.4 Sammandrag.....	15
5 Metod	15
5.1 Samtalsintervjun och fokusgruppen.....	15-17
5.2 Etiska överväganden.....	17-19
5.3 Praktiska överväganden.....	19-21
5.4 Den undersökta skolan.....	21-23
6 Analys och resultat	23-24
6.1 Presentation av deltagarna.....	24
6.1.1 Intervju ett.....	24-25
6.1.2 Intervju två.....	25-26
6.1.3 Intervju tre.....	26
6.1.4 Intervju fyra.....	26-27
6.2 Tema 1: Från individ till individ, eller...?.....	27-29
6.3 Tema 2: Muslimer är från Mellanöstern.....	29-31
6.4 Tema 3: Jag vet inte.....	31-34
6.5 Tema 4: Hur vet man det man vet.....	34-35
6.6 Tema 5: Kvinnan som symbol.....	35-37
6.7 Tema 6: Alla invandrare är muslimer.....	37-38
7 Sammanfattande diskussion	38-41
8 Didaktisk reflektion	41-44
Referenser	45-47
Bilagor	48

1 Inledning

Främlingsfientligheten är på stark frammarsch i Europa såväl som i Sverige och speciellt utsatta är personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund.¹ Intolerans² mot de personer som själva ser sig som eller av andra ses som muslimer har kommit att kallas islamofobi. I Sverige ser vi en utveckling mot ökad främlingsfientlighet när det politiska partiet Sverigedemokraterna blir invalda i Sveriges riksdag samtidigt som en betydande del av nästa generation väljare, gymnasieeleverna, röstar främlingsfientligt i allmänhet och islamofobiskt i synnerhet.

Verksamheten i den svenska gymnasieskolan regleras bland annat i *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94* (Skolverket, 2006). Där står att skolan aktivt skall motverka diskriminering, trakasserier och kränkande behandling på grund av ett antal tillhörigheter vilket omfattar bland andra personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund:

Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling ska aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser (Lpf 94, 2006:3)

Min utgångspunkt är att det i arbetet mot intolerans är viktigt att inte bara bemöta den med kunskap utan även att ha kunskap om den. Därför menar jag att svensk skola idag saknar ett viktigt verktyg i arbetet mot intolerans i allmänhet och intolerans mot personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund i synnerhet. Genom omfattande enkätundersökningar av intolerans bland ungdomar känner vi till vilka bakgrundsfaktorer som ofta sammanfaller med islamofobi och genom intervjustudier av unga muslimers erfarenheter av intolerans vet vi hur islamofobi upplevs. Men vi saknar i dagsläget intervjustudier av hur unga talar om muslimer och därför kunskap om hur islamofobi ser ut. Annorlunda uttryckt har forskningen fram till idag visat att det finns ett problem, men det har ännu inte formulerats. Denna uppsats tar vid där andra slutat och försöker formulera detta problem för bland andra skolan att lösa.

---

¹ Se exempelvis sammanfattningen av resultat från rapporten Intolerans (2004) i rapporten Islamofobi (2006) s 42-43

² Med intolerans avses av mig genomgående i denna uppsats ogrundad rädsla eller fientlighet mot någon, några eller något

Få hade blivit förvånade om det stod ett par rader om den man som nyligen sprängt sig själv till döds i Stockholm i denna uppsatsens inledning. Händelsen har trots allt lyfts fram som något sensationellt av ledande svenska politiker och i all större massmedia, svensk såväl som hemmahörande i andra delar av världen och visst, denna uppsats relaterar till händelsen på fler än ett sätt. Men problemen med att skriva om mannen som avled bara minuter efter att han skickat ett mejl till TT och SÄPO i vilket han manade muslimer till dödligt våld är för många. För vilka vände sig ”julruschbombaren” till, vad ville han och vem, om någon kommer att lyssna till hans uppmaning? Vid tidpunkten då detta skrivs fylls nu sociala nätverk, på nätet och på gatan av upprörda röster från de som tilltalas i mejlet. Muslimer från alla världens hörn är förbannade, ledsna och trötta. För vad har de med händelserna i Stockholm att göra? Varför skall de be om ursäkt för vad en för dem helt främmande individ gjort? Det är viktiga och brännande frågor som synliggör ett av de grundläggande problemen i den samtida debatten om muslimer: vem är egentligen muslim och vad innebär det att vara muslim? Några allmängiltiga svar kan jag inte ge på dessa frågor, jag tvivlar rent ut sagt på att de finns. Däremot kan jag svara på frågorna utifrån min egen förförståelse vilken läsaren måste känna till för att läsandet av denna uppsats skall fungera. För det första: för mig ligger makten att definiera sig som muslim till syvende och sist hos individen, att vara muslim är inte synonymt med en viss tro eller ett visst sätt att handla, tänka eller känna. Det innebär att jag uppfattar muslimsk tillhörighet som i första hand varande en kulturell dimension av en persons eller gruppens identitet vilken kan, men inte måste vara, religiös. För det andra: jag är av åsikten att ingen person kan sägas vara endast muslim och inget annat. Med detta menar jag att det inte finns något motsägelsefullt i att vara anarkist, VVS-montör, morsa, bilförare, intresserad av stickning och – muslim. Tvärtom. Jag vill dock göra läsaren uppmärksam på att detta är mina ståndpunkter och jag vill också framhålla att jag är medveten om att andra tycker annorlunda vilket jag respekterar och förstår. Men det är ovidkommande för denna uppsats när teologiska, ideologiska och känslomässiga utgångspunkter måste stå åt sidan för vetenskaplig tydlighet.

1.1 Sveriges muslimer i skolan

I Sverige bor idag uppemot 350 000 muslimer, men eftersom det är otillåtet för svenska myndigheter att registrera människors religionstillhörighet finns inga exakta siffror att tillgå. Däremot vet vi att Sverige sedan 1960-talet har en stadigt ökande muslimsk population med en kraftig ökning från mitten av 1980-talet och framåt (Bevelander & Otterbeck, 2006:15). Bland mycket annat innebär det att en stor del av Sveriges muslimer går i skolan idag. Göran

Larsson, religionshistoriker vid Göteborgs universitet, skriver i sin bok *Muslimerna kommer* (2006) att detta gör skolan till den enskilt viktigaste mötesplatsen för muslimer och icke-muslimer. Här möts inte bara elever utan även deras föräldrar och samhället vilket gör skolan till en av få naturliga mötesplatser i ett samhälle där muslimer upplever ett ökande utanförskap (Larsson, 2006:35).

1.2 Skolan och intoleransen

På samma gång som skolans unika ställning innebär stora möjligheter innebär den också problem sett i ljuset av resultaten som presenteras i *The Programme for International Student Assessment 2009* (PISA 2009) som tas fram av Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling, OECD.³ PISA 2009 är den fjärde och senaste PISA-rapporten som ges ut vart tredje år sedan år 2000 i vilken läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap undersökts hos 15-åringar i medlemsländerna. Här framkommer bland annat att svenska niondeklassare presterar allt sämre inom de områden som undersökts men framför allt kan en utveckling skönjas vilken innebär att socioekonomiska faktorer såväl som etnisk bakgrund blir allt mer viktiga för elevens prestation (PISA 2009). Ett annat sätt att uttrycka det på är att klyftorna i skolan växer. Än mer problematiskt blir resultaten om vi ser till de resultat som de svenska myndigheterna Brottsförebyggande rådet och Forum för levande historia presenterar i rapporten *Intolerans: antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandringsfientliga tendenser bland unga* (2004).⁴ Där framkommer att socioekonomiska faktorer påverkar hur tolerant eller intolerant någon är. Ju sämre socioekonomiska förhållanden en person lever under desto högre intolerans. Det verkar alltså finnas ett samband mellan de större klyftorna och allt sämre resultaten för vissa grupper i skolan och den ökande intoleransen i samhället.

1.3 Vem är egentligen muslim

Åter till antalet muslimer i Sverige idag. Som läsaren vet är en av utgångspunkterna i denna uppsats att det saknas en allmänt accepterad definition av vem som är muslim och vad det innebär. Detta är en ovanlig ståndpunkt i den allmänna debatten då personer med kulturell eller religiös muslimsk tillhörighet eller bakgrund deltar i eller är i fokus. Som citatet på den första sidan i denna uppsats uppmärksammar har muslimer kommit att hamna i fokus i den offentliga debatten på ett helt nytt sätt under senare år. Detta har skett av många anledningar och det har tagit många uttryck. Men en särskilt tydlig tendens är att den ökade uppmärksamheten är negativ och att muslimer tenderar att framställas som en homogen och problematisk grupp. Liz Fekete, författare till boken *A suitable enemy – racism, migration*

---

³ www.pisa.oecd.org [2011-01-07]

⁴ Fortsättningsvis kallad rapporten Intolerans eller intoleransrapporten

and islamophobia in Europe (2009) och verkställande direktör för tankesmedjan Institute of Race Relations i London beskriver problemet:

The views of a few rabble-rousing anti-western imams are presented as symptomatic of the whole Islamic community (Fekete, 2009:63)

Men det är inte bara i den allmänna debatten, i etermedia (Hvitfelt 1998), som denna missvisande bild skapas och reproduceras. Vi finner den även i läromedel (Härenstam 1993; 2006:33-37; Otterbeck 2004), i skolan och i politisk debatt (Bevelander & Otterbeck 2006; Fekete 2009; Abbas 2007:11).

1.4 Muslimer i debatten

Denna negativa debatt har många gånger drivits på av framgångarna för främlingsfientliga partier i Västeuropa. Lega Nord i Italien, Schweizerische Volkspartei i Schweiz, Front National i Frankrike (med mandat i Europaparlamentet, men inte i det nationella parlamentet), Vlaams Belang i Belgien, British National party (med mandat i Europaparlamentet, men inte i det nationella parlamentet), Partij voor de Vrijheid i Nederländerna, Perussuomalaiset i Finland, Fremskrittspartiet i Norge, Dansk folkeparti i Danmark och Sverigedemokraterna⁵ i Sverige har alla då de gått framåt i allmänna val och tagit plats i parlamenten färgat den allmänna debatten då deras frågor blivit legitima att diskutera (Fekete, 2009:62-66). Många gånger kretsar frågorna kring vad som uppfattas vara det problematiska med invandring och i dessa sammanhang ges islam och muslimer ofta en särskilt framträdande position, låt mig visa hur det kan se ut.

Den 19 oktober 2009 publicerades en debattartikel av Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson i *Aftonbladet*, en av Sveriges största kvällstidningar.⁶ Jan Helin, chefredaktör och ansvarig utgivare, skriver samma dag i tidningens nätupplaga, *aftonbladet.se*, om hur han trots att rättsexperter varnat för att publicerandet kan vara brottsligt (hets mot folkgrupp) bestämmer sig för att publicera artikeln. Enligt Helin är risken att bli dömd inte lika skrämmande som det faktum att Sverigedemokraterna vid den här tiden tillåts annonsera i flera stora tidningar och tv-kanaler.⁷ Något *Aftonbladet* motsätter sig. I en faktaruta bredvid Åkessons debattartikel står att Åkesson av *Aftonbladet* uppmanats att "[...]ge besked om varför SD uppfattar islam som ett hot mot Sverige".

⁵ Om Sverigedemokraterna, främlingsfientlighet och islamofobi står att läsa i bland andra Mikael Ekman och Daniel Poohls bok *Ut ur skuggan: en kritisk granskning av Sverigedemokraterna* (2010) och Niklas Orrenius bok *Jag är inte rabiati. Jag äter pizza* (2010)

⁶ Debattartikeln finns att läsa här: www.aftonbladet.se/debatt/article5978707.ab [2011-01-07]

⁷ www.aftonbladet.se/nyheter/article5978661.ab [2011-01-07]

Åkessons svar är starkt kritiskt till det svenska politiska etablissemangent när han skriver att "[...]dagens mångkulturella svenska maktelit är så totalt blind för farorna med islam och islamisering" vilket med tanke på debattartikelns utgångspunkt i sig inte kan ses som att just islam och muslimer pekas ut. Men Åkesson går längre och avslutar artikeln med att skriva: "Som sverigedemokrat ser jag detta [islam och islamisering] som vårt största utländska hot sedan andra världskriget [...]".⁸ Ett mycket tydligt exempel på den retorik som brukas av de ovan nämnda partierna som har till syfte att peka ut islam och muslimer som samhällets i särklass största problem. För den som vill läsa mer räcker ett kort besök på något av de ovan nämnda i olika europeiska parlament representerade partiernas respektive hemsidor, materialet är bara ett musklick bort.

Men det är viktigt att komma ihåg att det inte bara är kritiska eller rent fientliga röster som talar om muslimer i debatten. Exempel på motsatsen finns. För att ta en annan vinkel än tidningarnas debattsidor kan nämnas det moskébygge som pågår bara några minuter från den plats där jag sitter och skriver denna uppsats, på Hisingen i Göteborg. Efter flera år av problem med finansiering är så bygget igång och snart har Göteborgs muslimer fått en symboliskt viktig plats i det offentliga rummet. Detta hade inte varit möjligt utan debatt och dialog mellan delar av den muslimska komuniteten i Göteborg och stadens makthavare. På ytterligare ett plan förs en dialog mellan moskéns företrädare och det omgivande samhället då moskén har som uttalat syfte att samla muslimer från hela världen såväl som icke-muslimer. Detta tar sig bland annat uttryck i kraven på att imamen skall vara arabisk- såväl som svenskspråkig och väl förtrogen med det svenska samhället.⁹

Som läsaren lagt märke till har jag använt mig av samtida exempel för att visa på debatt och dialog varför jag måste påpeka att diskussioner om islam och muslimer inte är ett nytt fenomen, tvärtom. Så gott som från islams födelse fram till våra dagar har islam diskuterats flitigt, i Sverige så väl som i Europa och det på alla nivåer i samhället. Diskussionen på en statlig och politisk nivå beskrivs i mycket korta och stora drag av fil. dr. Jonas Otterbeck och fil. dr. Pieter Bevelander, båda verksamma vid IMER (Internationell migration och etniska relationer) vid Malmö högskola i Forum för levande historias rapport *Islamofobi: en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet* (2006:17-19)¹⁰ där bland annat konstateras att islam och vad de kallar muslimska länder bland annat har betraktats som ett militärt hot. De beskriver också hur islam under 1900-talet tagit plats i populärkulturen, då

---

⁸ www.aftonbladet.se/debatt/article5978707.ab [2011-01-07]

⁹ www.islamologi.se/?p=387 [2011-01-07]

¹⁰ Fortsättningsvis rapporten Islamofobi eller islamofobirapporten

gärna i en exotiserad framställning (Bevelander & Otterbeck, 2006:8-9). Larsson (2006:11-12) beskriver genom att återberätta en historia ur Carl-Martin Bergstrands bok *Frimurarna och hundturken – vad folk trott om frimurarna* (1956) även hur islam varit närvarande i folklig kultur¹¹.

1.5 Att skriva inom Lärarutbildningen

Denna uppsats skrivs inom Lärarutbildningen och är en så kallad interdisciplinär uppsats. Det innebär att det finns ett didaktiskt spår genom hela uppsatsen, inte bara på så sätt att undersökningen genomförs i skolan eller att valet av problemområde, syfte och frågeställning relaterar till skolan. Genom att skapa kunskap kring hur elever talar om muslimer för att underlätta skolans arbete mot islamofobi är uppsatsens resultat av direkt intresse för lärare, speciellt för de som undervisar i religionsämnet. Med kunskaper om elevers tal om muslimer kan lärare få syn på kunskapsluckor hos eleverna och på så sätt precisera undervisningen i religionskunskap. Kunskap om elevernas tal om muslimer men även om islam blir särskilt viktigt mot bakgrund av den vid Karlstads universitet verksamme religionsvetaren och ämnesdidaktikern Kjell Härenstams bok *Skolboks-islam: Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* (1993), Skolverkets rapporter *I enlighet med skolans värdegrund: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker* (1996), skriven av Härenstam och *Läromedlens roll i undervisningen* (2006). De tre visar nämligen dels att muslimer och islam framställs på ett förenklat och negativt sätt i läroböcker samtidigt som många lärare upplever att deras undervisning i för hög utsträckning styrs av läroböckerna.¹²

Bevelander och Otterbeck (2006: 39) skriver att läroböckerna i religionskunskap bygger på ett vi- och domperspektiv där kristenheten är norm och övriga religioner och trosinriktningar betraktas som främmande. Sett ur ett sociokulturellt perspektiv framträder här en islamofobisk diskurs i skolan. Olga Dysthe redogör kort men kärnfullt för den sociokulturella traditionen i boken *Dialog, samspel och lärande* (2001:7-74) och här framgår att språket är helt avgörande för hur elever presterar i skolan. Jag menar att bundenheten till läroboken kan ses som att lärare i skolan talar till elever med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund genom läroboken på ett sätt som exkluderar dem. När dessa elever själva läser i

---

¹¹ Hundturken är ett skällsord med rötter i 1700-talet som avser turkar, den turkiska nationen och den turkiske sultanen (www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/hundturken [2011-01-07])

¹² I *Läromedlens roll i undervisningen* (Skolverket, 2006) undersöks hur läroböcker används av bild-, engelsk- och samhällskunskapslärare men jag menar att det är sannolikt att resultaten går att överföra på lärare med utbildade för att undervisa i andra ämnen, så som religionskunskap. I rapporten framkommer att en majoritet av de deltagande engelsklärarna och ungefär hälften av samhällskunskapslärarna upplever att läroboken styr deras arbete alltför mycket (Skolverket, 2006:10)

läroboken eller när läraren reproducerar lärobokens innehåll på något sätt blir deras position som annorlunda och främmande (alltså icke-kristna) tydlig och riskerar leda till att skapa och upprätthålla utanförskap. Samtidigt kommer denna bundenhet vid missvisande läroböcker att neka icke-muslimska elever kunskap om och förståelse för muslimer och islam. Detta kan i sin tur vara relaterat till de allt större klyftor som PISA 2009 pekar på. Som nämnts beskriver Larsson (2006:35) hur skolan idag är den främsta mötesplatsen mellan muslimer och icke-muslimer. Därför blir det speciellt viktigt att lärare är medvetna om och förhåller sig till den islamofobi som ständigt omger dem, bland eleverna, i deras arbetsmaterial och kanske till och med hos dem själva.

1.6 Muslimer eller islam

Läsaren har vid det här laget säkert lagt märke till att jag i huvudsak skriver muslimer eller personer av muslimsk kulturell och/eller religiös bakgrund eller tillhörighet och inte islam, trots att jag skriver om islamofobi. Anledningen till detta är enkel. I *Islamofobi* (2006), den rapport som utgör fundamentet i denna uppsats, konstaterar Bevelander och Otterbeck att debatten om islam egentligen är en debatt om muslimer, där muslimer i språket kodas som islam. Sällan står teologiska spörsmål i centrum utan istället handlar debatten ofta om det som brukar kallas kultur. Konkret blir detta diskussioner om sådant som skolmat, huvudduk, högtider som ramadan et cetera. Bevelander och Otterbeck (2006:11) skriver att det som kallas islamofobi snarare är en fråga om muslimofobi men att det av praktiska skäl är mer lämpligt att hålla sig till begreppet islamofobi.

1.7 Att forska kring islamofobi

Inom forskningen kring islamofobi ser jag två huvudspår. Det ena spåret är ett kvalitativt spår där intervjuer med muslimer samt analys av media och läromedel stått i fokus. Det andra spåret är kvantitativt och här har stora enkätundersökningar genomförts, i flera länder, under en vid det här laget relativt lång tidsperiod framför allt med icke-muslimer. För min del är det intressant att det hittills, vad jag kan finna, inte gjorts några kvalitativa studier där icke-muslimer får tala om muslimer. Deras röster har hittills hörts genom tabeller, procentsatser och så kallad fakta. Med den här uppsatsen vill jag tala med dem, de personer som hittills inte fått komma till tals och jag vänder mig i första hand till icke-muslimska elever för att på så sätt bredda och fördjupa förståelsen av hur intolerans mot personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund ser ut och fungerar. I min mening är det ett viktigt arbete för att förbättra skolans arbete mot islamofobi. För trots att skolan uttryckligen har ett ansvar som bland annat innebär att alla människors lika värde skall betonas finns det tydliga tecken på att skolan här brister. Som ett exempel kan nämnas *Utbildningens dilemma*.

Demokratiska ideal och andrafierande praxis (SOU 2006:40) som ingår i Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering utgiven av Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2005-2006. I korthet kan om rapporten sägas visa på hur skolan diskriminerar elever på grund av etnisk och religiös tillhörighet genom en rad olika praktiker som utövas av lärare, studievägledare men också av läroböcker och i det praktiska skolarbetet. I sammanhanget bör nämnas att personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund har skydd i hatbrottslagstiftningen (brottsbalken, 29 kap., 2 §). Vilket vid sidan av skolans styrdokument ytterligare visar vilken vikt skolan som myndighet måste lägga vid att aktivt bekämpa islamofobi. Utöver skolans ansvar att ge alla människor lika förutsättningar och aktivt betona människors lika värde måste den också förebygga och motverka brott.

2 Syfte

Med denna uppsats vill jag fördjupa förståelsen av islamofobi genom att samtala med elever i den svenska skolan kring muslimer. På så sätt vill jag bidra till ett förbättrat arbete mot intolerans riktad mot personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund.

3 Frågeställning

Eftersom ovanstående syfte är omfattande har jag valt att fokusera på följande frågeställning: Hur talar elever på transportprogrammet i årskurs två och tre på en gymnasieskola i Göteborg om muslimer?

4 Forskningsöversikt

Under denna rubrik redogör jag för några viktiga publikationer inom forskningen kring islamofobi, med ett fokus på forskning som relaterar till Sverige och svenska förhållanden. I fokus står tre rapporter, en från Storbritannien och två från Sverige. Men innan jag går in på rapporterna vill jag börja med att presentera tre olika men vanligt förekommande sätt att förhålla sig till begreppet islamofobi.

4.1 Islamofobier

Bevelander och Otterbeck (2006:30-33) nämner tre grundläggande förhållningssätt till begreppet islamofobi vilka kan vara bra att ha i åtanke då man läser efterföljande definitioner av begreppet. Samtliga förhållningssätt bedömer relevansen och funktionaliteten hos begreppet islamofobi.

- De som anammar: De som använder begreppet och menar att det är viktigt att sätta ord på de handlingar och upplevelser det beskriver. Vanligt i lagstiftning, lobbying för jämlikhet med mera.
- De som diskuterar skeptiskt och pragmatiskt: De som ser problemen, men tycker att begreppet är missvisande. Här finns de som talar om att det inte är en rädsla för islam vi ser utan en rädsla för muslimer och att islam kan se väldigt olika ut medan ett begrepp som islamofobi antyder att det bara finns en islam.
- De som avfärdar: De som menar att islamofobi används för att skydda islam och muslimer från kritik. Här finns de som menar att muslimer överdriver utsattheten och att kraven på rättigheter och skydd är överdrivna samt vissa feministiska och sekulära grupper.

Nedan presenterar jag tre vanligt förekommande definitioner av islamofobi vilka finns återgivna i Bevelander & Otterbeck (2006:21-24). Samtliga intar det första av de tre ovan beskrivna förhållningssätten till begreppet, men presenterar tre olika definitioner av islamofobi.

4.1.1 Runnymede Trust om islamofobi

Runnymede trust är en av Storbritanniens främsta tankesmedjor som sedan 1967 arbetar med frågor kring vad de själva kallar mångkulturalitet där utvecklandet av ett mångkulturellt Storbritannien med fokus på jämlikhet mellan olika etniska grupper är målet (Bevelander & Otterbeck, 2006:21-23; www.runnymedetrust.org). 1996 skapar Runnymede trust the Commission on British muslims and islamophobia och 1997 presenterar kommissionen en rapport som får ett enormt genomslag och även idag är högst aktuell (Bevelander & Otterbeck, 2006:9). Den är alltså inte bara viktig ur ett historiskt perspektiv utan även för att förstå debatten som pågår idag. Under 2004 följs den första rapporten upp med ytterligare en publikation. Den kommer kort nämnas här men har inte fått samma genomslag som den första rapporten.

4.1.1.1 Islamophobia – a challenge to us all

1997 publicerar the Commission on British muslims and islamophobia en förstudie, *Islamophobia – its features and dangers* (Runnymede trust, 1997b) som får ett överraskande stort genomslag i brittisk media. Professor Gordon Conway, kommissionens ordförande, beskriver hur det inom kommissionen fanns en oro för hur den skulle tas emot på grund av att ordet *islamophobia* användes och att förvåningen blev stor när mottagandet var klart positivt.

Islamofobi användes vid den här tiden inom delar av den muslimska komuniteten för att sätta ord på de fördomar och den diskriminering som möttes i vardagen, men hade ännu inte spridits utanför gruppen. Med de tips, tankar och förslag som inkom efter publicerandet började så arbetet med *Islamophobia – a challenge to us all*. Den bygger vidare på förstudien men inte genom att någon ny undersökning gjordes utan istället genom att kommissionärerna var ute i den muslimska komuniteten och talade med muslimer om deras upplevelser (the Runnymede trust 1997a). Detta sattes sedan samman ihop med material från andra, tidigare undersökningar och här presenteras den första definitionen av islamofobi från akademien:

The term islamophobia refers to unfounded hostility towards Islam. It refers also to practical consequences of such hostility in unfair discrimination against Muslim individuals and communities, and to the exclusion of Muslims from mainstream political and social affairs.
(Runnymede trust 1997a:4)

Denna definition används sedan i ett verktyg i form av en tabell som kan användas för att tolka fenomen för att förstå om de är islamofobiska eller inte. Den arbetar med dikotomier där åtta slutna respektive öppna uppfattningar av islam presenteras där slutna uppfattningar av islam representerar islamofobi. Jag återger här inte hela tabellen utan istället den sammanfattning som i text som kort förklarar hur man tänkt:

In summary form, the eight distinctions which we draw between closed and open views are to do with:

1. Whether Islam is seen as monolithic and static, or as diverse and dynamic.
2. Whether Islam is seen as other and separate, or as similar and interdependent.
3. Whether Islam is seen as inferior, or as different but equal.
4. Whether Islam is seen as an aggressive enemy or as a cooperative partner.
5. Whether Muslims are seen as manipulative or as sincere.
6. Whether Muslim criticisms of "the West" are rejected or debated.
7. Whether discriminatory behaviour against Muslims is defended or opposed
8. Whether anti-Muslim discourse is seen as natural or as problematic

(Runnymede trust, 1997a:4)

Att definiera islamofobi har sina problem. Ovanstående definition har visat sig brista då den fokuserar på grupper av muslimer eller strukturer. Det finns ingen plats för individens upplevelse i definitionen. Fokus ligger på den individ, institution eller struktur som på något vis hyser islamofobi – som i sin tur tycks vara ett problem endast om det får följder som ger återverkan på samhället. Exempelvis: om en grupp muslimer utsätts för ogrundad fientlighet, som till exempel kan ta sig uttryck genom att det är svårt att få jobb, ökar risken att dessa personer i frustration ger igen på den eller det som de uppfattar vägrar dem arbete. Exempelvis en arbetsgivare som kan vara kommunen. Detta får då konsekvenser för andra medborgare. Vi tänker oss att muslimerna som inte får jobb sätter eld på en skola. Skolans

värde går upp i rök och andra medborgares pengar går åt till att återuppbygga skolan. Om samhället står i fokus får den enskilda medborgaren inte komma till tals och uppfattas som ointressant.

Otterbeck & Bevelander förklarar definitionens fokus på gruppen som en följd av hur man i det brittiska samhället i mångkulturdebatten tenderar att se företrädare för religiösa eller kulturella grupper som representerande de som tillhör detta (Forum för levande historia 2006). Att kommissionen blivit medveten om detta perspektiv i efterhand speglas i den uppföljande rapporten några år senare då de försökte att bredda sitt fokus.

4.1.1.2 Islamophobia – Issues, challenges and action

Denna uppföljare är *Islamophobia: Issues, challenges and action* (the Runnymede trust 2004). Här talar de istället om institutionell och personlig islamofobi för att bemöta kritiken om ett ensidigt fokus. Men, skriver Otterbeck & Bevelander (Forum för levande historia 2006), utgångspunkten är ändå den samma. Gruppen och strukturen lyfts fram medan de varnar för risker med ett allt för stort fokus på individens upplevelser av islamofobi. Än en gång lyfter de fram arbetet mot och granskningen av samhällets institutioner som det absolut viktigaste tillvägagångssättet i arbetet mot islamofobi (Forum för levande historia 2006).

4.1.2 Åke Sander om islamofobi

En av de som kritiserat det ensidiga fokus på grupp och struktur som the Commission on British muslims and islamophobia är fil. dr. Åke Sander, verksam vid Göteborgs universitet. Sander menar att Runnymede trusts definition av islamofobi bygger på en idé om islamofobi som ett system av tankar, en ideologi. Men, menar Sander, detta stämmer sällan. Istället är islamofobi enligt Sander snarare knutet till okunskap och rädsla och det vi har att göra med är fördomar (Bevelander & Otterbeck, 2006). Sander går vidare och presenterar utifrån denna kritik en egen definition av islamofobi som till sin utformning ser ut som lagstiftning mot sexualbrott och rasism där den kränkta personens upplevelse står i centrum:

Islamofobi är ”varje handling eller händelse som uppfattas som islamofobisk (dvs. en handling som diskriminerar, kränker eller förolämpar en muslim eller ett föremål eller en artefakt som associeras till islam) av ett offer eller någon annan person (Forum för levande historia 2006:23)

I exempelvis lagstiftning skulle man genom att lägga vikten på upplevelsen av att bli kränkt mer eller mindre göra förövarens uppsåt sekundärt eller helt sätta det ur spel. Detta skulle tjäna som en markering från samhällets sida som uttrycker hur allvarligt det ser på kränkande

handlingar riktade, avsiktligt eller inte, mot muslimer eller islam. På samma gång som det öppnar för kritik av lagen som godtycklig, vilket gäller all lagstiftning av denna typ.

4.1.3 Wilhelm Heitmeyer om islamofobi

Wilhelm Heitmeyer, fil. dr. i sociologi och verksam vid Bielefelduniversitetet i Tyskland leder arbetet med forskning kring grupprelaterad människofientlighet vid institutet för interdisciplinär forskning kring konflikter och våld. Den forskning som här bedrivs är av kvantitativ karaktär och har använts som underlag bland annat för den numera nedlagda svenska myndigheten Integrationsverkets¹³ rapporter *Integrationsbarometer 2004* och *Integrationsbarometer 2005* (Otterbeck & Bevelander 2006:24). I fokus för arbetet står attityder till islam och muslimer och man arbetar med en definition av islamofobi vars innebörd uttrycks av Otterbeck & Bevelander (2006:24) så här:

[...] en generellt ogillande inställning gentemot muslimska personer och alla islamiska trosinriktningar, symboler och religiösa praktiker

Denna typ av definition skiljer sig från både Runnymede trusts definition som fokuserar på strukturell diskriminering och olika konsekvenser för samhället på grund av denna och Åke Sanders definition som fokuserar på upplevelsen hos den som utsatts för diskriminering. Risken med en definition som denna är att det blir svårt att se vad som egentligen framträder i studier som gjorts med den som utgångspunkt. För att kunna känna av stämningarna i samhället är det nödvändigt att vara väl förtrogen med hur debatten ser ut och inte då bara i tv-soffor och på ledarsidor. Men om goda förutsättningar att ställa relevanta frågor finns kan man med hjälp av en definition som denna se hur islamofobin ter sig vid en given tidpunkt vilket kan hjälpa till att rikta insatser på ett mer precis sätt för att arbeta mot den. Det kan som ett exempel visa sig att moskébyggen vid en period är mer kontroversiella än vid en annan vilket gör att resurserna kan användas på ett mer effektivt sätt med ett bättre resultat som följd.

4.2 Rapporten Intolerans

2004 publicerar de två svenska myndigheterna Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet rapporten *Intolerans* som undersöker tolerans respektive intolerans mot tre grupper i det svenska samhället; homosexuella, judar och muslimer. Respondenter i undersökningen var 10 600 åttonde och niondeklassare i grundskolan samt elever i årskurs ett, två och tre i gymnasieskolan. Rapporten hör till den kvantitativa genren inom forskningen

---

¹³ Avvecklades 2007

kring islamofobi och presenterar resultatet från en enkätundersökning där ungefär 10 000 svar inkommit. Här framkommer dels att muslimer är den grupp som ungdomar har lägst tolerans mot och att unga muslimer många gånger upplever intolerans. I rapporten konstateras även att brott kopplade till islamofobi har lägst uppklarandegrad. Något som inte ändrats några år senare då Brottsförebyggande rådet publicerar rapporten *Hatbrott 2008* (2009) där alltså brott med motiv kopplade till islamofobi har lägst uppklarandegrad; endast vid 5 procent av de anmälda brotten kunde en gärningsperson knytas till brottet. Här framkommer också att mörkertalet är stort, majoriteten av alla hatbrott anmäls helt enkelt inte. *Hatbrott 2008* (2009) visar också att intoleransen mot muslimer ökar från tidigare undersökningar.

Vid analys av materialet som insamlats till intoleransrapporten framträder ett antal kännetecken som är vanligt förekommande hos intoleranta personer i allmänhet. De finns sammanfattade i islamofobirapporterna av Bevelander och Otterbeck (2006:41):

- Låg utbildning och social klass hos föräldrar
- Vissa individuella och känslomässiga faktorer som rastlöshet, aggressivitet och bristande empati (men däremot inte nervösa besvär)
- Dåliga skolpresentationer och skolanpassning
- Vissa typer av problematiska familjeförhållanden som låg vetskap hos föräldrar om den unges umgängesvanor
- Stereotypa genusnormer
- Känslor av samhälleligt utanförskap
- Frekvent kamratumgänge kvällstid, ofta i grupp, och även att oftare än genomsnittligt träffa ett par år äldre kamrater

Då Bevelander och Otterbeck (2006:41-42) analys det material som är direkt knutet till muslimer i undersökningen framträder en något annorlunda bild:

- Pojkar är mer intoleranta än flickor
- Elever på gymnasiets individuella program är mer intoleranta än elever på andra program
- Barn till föräldrar som inte är utbildade på högskola är mer intoleranta
- Personer som bor på landsbygden är mer intoleranta än de som bor i storstäder
- Personer med annan etnisk bakgrund än svensk är mer toleranta än personer med svensk etnisk bakgrund
- Personer med religiös tillhörighet är mer toleranta än de utan

Det är detta material som sedan ligger till grund för den mot islamofobi speciellt inriktade rapporten från Forum för levande historia, *Islamofobi*.

4.3 Rapporten Islamofobi

Rapporten *Islamofobi* har en särställning i mitt arbete. Jag har två huvudsakliga argument för detta. Det första är att rapporten är den mest aktuella av de större svenska publikationerna på området. Den bygger alltså vidare på och utgår från andra stora publikationer inom forskning kring islamofobi, så som Runnymede Trusts rapport från 1997, *Islamophobia: a challenge to us all* och Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådets tidigare rapport *Intolerans* (2004). För det andra har rapporten ett tydligt fokus på Sverige vilket jag menar blir viktigt i sammanhanget då det trots allt är i Sverige jag genomför min undersökning och det är den svenska skolan som står i fokus för mitt arbete.

I rapporten finns två huvudsyften; det ena är att diskutera begreppet islamofobi och det andra att ytterligare bearbeta material från *Intolerans*rapporten där islamofobi hos unga står i fokus för diskussionen. I min uppsats kommer jag att använda mig av diskussionen om islamofobibegreppet för att bättre förstå mina resultat och diskussionen om *Intolerans*rapportens material för att diskutera mitt urval av informanter.

I den del av rapporten som diskuterar begreppet islamofobi beskriver Bevelander och Otterbeck (2006) förekomsten av ordet islamofobi i historien. Ofta skrivs att ordet islamofobi börjar användas 1991. Men Otterbeck och Bevelander (2006:20) visar hur islamofobi som ord fanns redan under 1910-talet och hur det användes i vetenskapliga sammanhang under 1980-talet, bland andra nämner Edward Said ordet islamofobi i en artikel 1985. Men det är först 1997 som islamofobi presenteras som ett begrepp. Innan olika definitioner av begreppet islamofobi presenteras redogör de för närbesläktade begrepp. Dessa kallas i rapporten föregångare, men detta innebär inte att de inte är aktuella utan istället att islamofobi utkristalliserat sig ur som ett eget begrepp tydligt avgränsat från andra. Här finns inte utrymme att redogöra för denna diskussion men den återfinns på sida 10 (Bevelander & Otterbeck, 2006).

Vidare presenteras vanligt förekommande definitioner av islamofobi vilka med undantag för humanekologen Pernilla Ouis och islamologen Anne Sofie Roald finns presenterade här. De är Runnymede trusts definition, Åke Sanders definition och Wilhelm Heitmeyers definition. Jag väljer att inte ta med Ouis och Roalds definition då den i första hand syftar till att visa på komplexiteten i begreppet islamofobi, Bevelander och Otterbeck (2006:24) tolkar den som att

den visar på förekomsten av flera olika typer av islamofobier vilket gör ett övergripande islamofobibegrepp svårt att använda. Detta skiljer definitionen från övriga tre och för denna uppsats finner jag inte Ouis och Roalds definition användbar.

4.4 Sammandrag

Sammanfattande har läsaren nu bekantat sig dels med de stora kvantitativa enkätundersökningar och dels med de kvalitativa intervjuundersökningar som gjorts inom forskning kring islamofobi både i Sverige såväl som utomlands där attityder till islam och muslimer undersökts. Det skall nämnas att muslimer egen upplevelse av intolerans i begränsad omfattning undersökts i rapporten *Intolerans (Levande historia 2006)*. Däremot finns inga kvalitativa undersökningar av synen på muslimer hos personer som befinner sig i en intolerant miljö. Därför vill med denna uppsats rikta ljuset mot denna hittills oupplysta plats inom forskningen kring islamofobi för att på så sätt dels nå mitt huvudsyfte, att beskriva hur gymnasieungdomar på Transportprogrammet talar om muslimer och del för att bidra till ett förbättrat arbete i den svenska skolan för tolerans.

Min frågeställning kräver att jag gör min undersökning på en skola i Göteborg där Transportprogrammet ges och därtill att eleverna som deltar går i årskurs 2 och 3. Därför börjar jag med att presentera den skola jag valt ut innan jag går vidare till min diskussion om metodval, etiska överväganden och praktiska problem med undersökningen.

5.0 Metod

5.1 Samtalsintervjun och fokusgruppen

I boken *Metodpraktikan* (2006) beskriver Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud flera av de stora metoderna inom samhällsvetenskaplig forskning. Mycket kort kan sägas att det finns två typer av undersökningar: kvantitativa och kvalitativa. Till största delen kommer vår kunskap om islamofobi från kvantitativa undersökningar, oftast då i form av omfattande enkätundersökningar. Enkätundersökningar är bra instrument för att kartlägga något; hur vanligt det är, var det finns et cetera. Denna typ av undersökningar är alltså mer eller mindre statiska och utgår från forskarnas förförståelse av ett fenomen; vem tillfrågas och med vilka frågor. Utrymmet för oväntade svar och en djupare förståelse för ett fenomen är alltså litet. Vill man nå detta bör man enligt Esaiasson et.al. (2006) istället använda sig av samtalsintervjuer. I samtalsintervjun finns ett annat utrymme att låta samtalet utvecklas dynamiskt och ta oväntade vändningar vilka forskaren själv inte kunnat förutse. I denna undersökning har jag tagit fasta på detta, men för att i än större utsträckning öppna för

ett dynamiskt samtal i vilket eleverna själva får komma till uttryck i mesta möjliga mån och där jag själv i minsta möjliga mån deltar har jag valt att använda mig av en form av samtalsintervjuer som kallas fokusgruppintervjuer. Victoria Wibeck har skrivit en utmärkt introduktionsbok i ämnet som är en av de första skriven på svenska med svenska förhållanden som utgångspunkt. Om fokusgruppintervjuer skriver hon:

Att arbeta med fokusgrupper innebära att man samlar en grupp människor som under en begränsad tid får diskutera ett givet ämne med varandra. Gruppen leds av en samtalsledare – moderator – som initierar diskussionen och introducerar nya aspekter av ämnet i den mån det behövs. Moderatoren är emellertid ingen traditionell intervjuare, utan målet med fokusgruppen är att gruppdeltagarna ska diskutera fritt med varandra. Ordet *fokus* indikerar att diskussionen ska röra ett på förhand givet ämne. Ämnet initieras av ett stimulansmaterial och/eller av moderatorns inledning vid fokusgruppssessionen (Victoria Wibeck 2010: s 11)

Med mig till intervjun hade jag ett antal frågor som återfinns i bilaga 1. Frågorna jag använt mig av kan indelas i fyra kategorier, här presenterade i den ordning de använts i intervjuerna: uppvärmningsfrågor, temafrågor, uppföljningsfrågor och direkta frågor. Ett upplägg hämtat ur *Metodpraktikan* (Esaiasson et.al., 2006). Uppvärmningsfrågorna utgår från de egenskaper som är signifikanta för intoleranta personer vilket framgår av rapporten *Intolerans* (Bevelander & Otterbeck, 2004). De är utformade för att ta reda på kön, ålder, socioekonomisk bakgrund och då framför allt föräldrars utbildningsnivå, var eleven bor; i stan eller på landsbygden, synen på framtiden med mera. Jag valde bort frågor om sexualitet, syn på jämställdhet och frågor kring vad eleven röstat på, trots att dessa enligt rapporten *Intolerans* (Bevelander & Otterbeck, 2004) är viktiga för nivån av intolerans eller tolerans. Enligt min bedömning är dessa typer av frågor så pass känsliga och problematiska att ställa vid intervju i grupp att jag av etiska skäl kände mig tvingad att avstå. Möjligen kunde dessa bakgrundsfrågor svarats på enskilt i form av att en enkät eller liknande fyllts i alternativt att mer fria svar kunde lämnats utifrån några större mer deskriptiva frågeställningar. Men jag var mån om att försöka etablera en avslappnad och förtroendeingivande stämning i gruppen varför jag bedömde att förtjänsterna av att kunna genomföra presentationen inför varandra var större. Det var även för att skapa en god samtalsatmosfär som jag själv svarade på samma frågor som jag ställde till deltagarna. Min upplevelse är att detta var ett lyckat tillvägagångssätt och att mitt mål, att skapa en trygg atmosfär nåddes.

De tematiska frågorna utgår från Runnymede trusts öppna och slutna frågeställningar (se sida 8, denna uppsats) men eftersom jag inte vill göra om redan befintliga undersökningar utan fördjupa resultaten från dessa har jag snarare inspirerats än imiterat. Att inte lägga alltför stor

vikt vid mina frågeställningar var en del av min strategi som gick ut på att få de medverkande att tala självständigt med varandra och inte direkt till mig. Jag ville alltså försätta mig själv i en situation där jag kunde reagera spontant på talet istället för att stirra mig blind på innehållet i mitt block. Mina reaktioner var i form av uppföljningsfrågor och i vissa fall direkta frågor. Esaiasson et.al. (2006) beskriver uppföljningsfrågor som anknyttande till temafrågorna för att fördjupa eller förtydliga det som sagts och rekommenderar att direkta frågor används mot slutet av intervjun för att ta reda på om den som intervjuar uppfattat deltagarens eller deltagarnas mening korrekt.

Esaiasson et.al. skriver att intervjuer med grupper kan vara särskilt bra då ett känsligt ämne skall diskuteras. I min mening är muslimer något som i Sverige kan betraktas som ett känsligt ämne, särskilt i dagsläget och speciellt om man hör till den grupp som hyser intolerans mot muslimer. För att förtydliga min ståndpunkt ger jag här ett exempel. Innan men speciellt efter riksdagsvalet i september 2010 har stämningarna varit hätska mot Sverigedemokraterna, som i sin retorik är öppet kritiska till islam, de talar exempelvis gärna om en islamisering av det svenska samhället som måste stoppas. Detta har väckt starka reaktioner i form av manifestationer och våld mot samt öppet avståndstagande från Sverigedemokraterna och därmed också främlingsfientlighet och intolerans. På valdagen 19 september under Sveriges televisions program Valvaka 2010 vägrar Lars Ohly, partiledare för Vänsterpartiet, att låta sig sminkas tillsammans med Jimmie Åkesson, Sverigedemokraternas partiledare, inför den debatt som skall hållas under senare i programmet. Då programledaren Kristian Luuk berättar för Ohly att Åkesson redan befinner sig i sminklogen vänder han resolut om och går i en annan riktning och säger att han inte vill sminkas tillsammans med honom.¹⁴ Detta sker i direktsänd nationell TV. Ett kontroversiellt och mycket tydligt avståndstagande. Vid flera tillfällen har dessutom folkvalda politiker i Sverigedemokraterna lämnat platser i landstings- eller kommunfullmäktige till följd av hot om våld eller våld.¹⁵¹⁶

5.5 Etiska överväganden

Vid all typ av forskning är etiska överväganden viktiga. Men då forskning direkt involverar personer är etiska överväganden särskilt viktiga, än mer då det är fråga om intervjuundersökningar och i synnerhet om sådana undersökningar innefattar flera personers samtidiga medverkan. I denna uppsats har jag tagit min utgångspunkt i och följaktligen följt de forskningsetiska principer som antagits av Humanistisk-samhällsvetenskapliga

---

¹⁴ Här finns händelsen dokumenterad i programmet Rapport, SVT: <http://svtplay.se/v/2153999> [2011-01-07]

¹⁵ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=2760658> [2011-01-07]

¹⁶ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=2760624> [2011-01-07]

forskningsrådet, HSFR.¹⁷ Utan att gå in i detaljer redogör jag kort här för huvuddragen i detta dokument. HSFR börjar med att beskriva förhållandet mellan vad de väljer att kalla forskningskravet, som skall se till samhällets intressen och individskyddskravet, som skall se till individens intressen då samhällets intressen tillgodoses. De går vidare och skriver att det är kring individskyddskravet som de forskningsetiska principerna konstrueras, av HSFR kallade fyra allmänna huvudkrav på forskning (HSFR, 1999:1). De är fyra till antalet och innehåller i sig och utgörs av åtta regler samt ett antal rekommendationer av olika slag. Här redogör jag bara kortfattat för huvuddragen i de fyra principerna:

- Informationskravet: Forskaren bör försäkra sig om att de medverkande är införstådda i syftet med undersökningen. Speciellt viktigt är att betona att deltagandet är frivilligt.
- Samtyckeskravet: De medverkande skall vara medvetna om att de när som helst kan avbryta sin medverkan i undersökningen.
- Konfidentialitetskravet: Forskaren skall försäkra sig om att insamlat material inte är tillgängligt för obehöriga. Detta blir speciellt viktigt om insamlat material innehåller personuppgifter som gör att materialet kan knytas till deltagarna.
- Nyttjandekravet: Insamlat material skall bara användas i forskningssyfte, inte i kommersiellt syfte eller annat. Däremot kan materialet tillåtas användas av andra forskare vilka vill använda det i sin forskning – så länge de arbetar med materialet enligt de förutsättningar som den som samlade in det gav vid insamlingstillfället.

Ett stort problem vid samtalsintervjuer i grupp är att forskaren inte kan kontrollera huruvida de deltagande informanterna låter bli att sprida det som sagts under samtalet eller inte (Esaiasson et.al., 2006). Detta innebär att även om jag anonymiserat de deltagande i materialet och lovat dem sekretess kan jag inte helt garantera dem detta då andra deltagande i samtalet kan komma att sprida det de sagt till andra. Vid en enskild intervju kan jag som forskare garantera att inget av det som sägs kommer att spridas vidare på ett sätt som gör att personen som sagt det går att knyta till det sagda. Om inte personen själv väljer att delge andra det som sagts. Utan att kunna ge en bra lösning på problemet har jag valt att lita på deltagarna i detta fall. Jag bedömer att det så kallade forskningskravet, i det här fallet att bidra till att motverka intolerans mot muslimer, medger denna inskränkning i individskyddskravet. Men för att minska risken för att sekretessen skulle brytas försäkrade jag mig om att de som deltog var införstådda med det allvarliga i att delge andra det som sagts under intervjun och att de förstod varför. Det skall också nämnas att frågorna som diskuterades inte tycktes vara

---

¹⁷ Hittas exempelvis här: www.stingerfonden.org/documents/hsetikregler.pdf [2011-01-07]

kontroversiella i miljön där intervjuerna genomfördes. Men om eleverna inte hade något emot att diskutera med varandra verkade min närvaro göra dem restriktiva med att formulera sina tankar och känslor. Många gånger var känslan av outtalad samstämmighet påtaglig, även om den inte uttrycktes explicit i ord. Detta leder vidare till nästa etiska övervägande.

Vid en intervju finns många sätt att dokumentera intervjun och jag valde att arbeta med ljudupptagningar. Andra vanliga alternativ är att för hand nedteckna intervjun eller det mer ovanliga sättet att göra ljud- och bildupptagningar. Språk är mer än bara ord, det är tal; dialekter, tonfall, språk i språket, gemensamma och för utomstående osynliga koder, kroppsspråk med mera (Gee, 2010). Jag förstår språket som situerat och kontextberoende. Det hade alltså varit bättre för mig att beskriva språket med hjälp av bild och ljudupptagningar snarare än att återge det i skriven form, tolkat genom hur jag uppfattat situationen och hur jag i efterhand uppfattar och minns samtalet. Men även här är detta en etisk fråga och jag bedömer att gruppintervjun från början är tillräckligt problematisk ur integritetssynpunkt att då lyfta in bildupptagning kändes som ett allt för stort ingrepp. Detta beror till stor del på att jag menar att det inte går att komma ifrån att det faktum att jag är där i egenskap av utomstående i socialt hänseenden, vuxen och också lärare. Risken för att eleverna uppfattar att frågan om ljud- och bildupptagning inte är en fråga utan snarare information är överhängande. Medveten om att det går att använda samma resonemang mot ljudupptagning som mot bildupptagning är mitt enda argument att jag bedömer att det är en kvalitativ skillnad i hur det upplevs. Det kanske säger mer om mig än något annat. Men det är min utgångspunkt.

5.6 Praktiska överväganden

Under själva intervjuerna har jag lutat mig mot många av de råd och tips fil. dr. Jan Trost presenterar i sin bok *Kvalitativa intervjuer* (2007). I boken beskriver Trost hur han själv tänker kring samtalsintervjuer och han betonar i förordet att det som framförs i boken är hans egna åsikter. Ett exempel på en sådan åsikt är att intervjuer i grupp är olämpliga. Även om vi inte är överrens om allt är har Trost mycket viktigt att bidra med vad gäller själva genomförandet av intervjuerna i min mening. Mer konkret avser jag då råd om klädsel, språkbruk, kroppsspråk, plats för intervjun med mera. Jag återger inte alla Trosts råd utan försöker teckna en bild av förutsättningarna för intervjuerna och hur jag tänkt med utgångspunkt i delar av Trosts rekommendationer. Först och främst har jag utgått från samma frågor i alla fyra grupper – men jag har låtit gruppen själv bestämma i vilken ordning de skulle behandlas, i de flesta fall kom flera av mina frågor upp på olika sätt inom gruppen utan att jag själv behövde ställa dem. Då relaterades också olika frågor till varandra på ett sätt som kanske inte framkommit om jag ställt frågorna själv. Exempelvis lyftes jämställdhet upp i en

diskussion inom en av grupperna om utbildning, gruppens deltagare menade att muslimska män inte vill låta kvinnor få utbildning eftersom detta skulle göra kvinnorna svårare att kontrollera. Vidare använde vi oss av samma lokal för samtliga fyra intervjuer och vi satt på samma sätt. Vid ett par tillfällen började eleverna sätta sig ner bakom bänkarna i klassrummet som de brukar vid lektioner, läraren står alltså vid tavlan och eleverna sitter i rader bakom bänkar. Jag bad dem då hjälpa mig att möblera om lite så att vi istället skulle kunna sitta ner i en cirkel, där alla såg varandra samtidigt som ingen hierarki uppstod i hur vi satt. Jag var lika mycket del i cirkeln som övriga deltagare och inspelningsutrustningen, en mobiltelefon låg i mitten av cirkeln. Att använda en mobiltelefon var också ett medvetet val. Min idé var att det skulle göra själva intervjuandet mindre dramatiskt än om jag använt någon annan typ av utrustning. Möjligen kunde en mindre bandspelare eller digital diktafon använts, men jag är övertygad om att känslan av formalitet hade ökat med ett sådant hjälpmedel. På var och varannan bänk i svenska klassrum ligger idag en mobiltelefon, det är ett naturligt och mer eller mindre osynligt inslag i elevernas vardag. Vad gällde situationen när vi väl var på plats i cirkeln tänkte jag mig för vad gällde mitt sätt att röra mig. Jag betedde mig avslappnat och lugnt; inga häftiga eller stora rörelser et cetera. Som Trost skriver, dessa handlingar kan tyckas vara bagateller men i sammanhanget kan de kommunicera mycket som är direkt negativt i situationen för insamlandet av material (Trost, 2007). Jag vinnlade mig även om att låta tystnaden hänga i rummet de gånger då det blev tyst, Trost varnar för rädslan för tystnaden och det var något jag var medveten om med ett mer eller mindre lyckat resultat. Beskrivning av intervjuernas förutsättningar, plats för intervju; rum etc. Jag informerade förstås även om att deltagarna inte behövde delta i intervjuerna och att de när som helst var fria att lämna om de fann det meningslöst eller stötande. Jag var också noggrann med att, i enlighet med Trosts (2007) rekommendationer inte erbjuda mig att förstöra det inspelade materialet om några situationer skulle uppstå efteråt.

Trosts invändningar mot gruppintervjuer har bland annat att göra med att mer tystlåtna deltagare kan komma att tystna medan mer talbenägna deltagare kan komma att ta alltför mycket plats. Trost varnar även för att sociala strukturer kan påverka intervjun, individer kan hålla med gruppen om sådant de inte håller med om eller vice versa. Situationer där individen eller gruppen förnekar sina åsikter förekommer också. Jag upplevde detta vid två av intervjuerna. Det berodde på att en av deltagarna i den ena gruppen uppfattade sig själv som muslim och att det i den andra gruppen fanns en person vars pappa beskrivs som muslim. Det gjorde det mer komplicerat för deltagarna att uttala sig i frågor, de rättade sig och förhöll sig avvaktande samt instämde i kommentarer från speciellt den muslimska deltagaren då dessa handlade om invandrare och araber. Att uttala sig om muslimer blev svårt för vissa av

deltagarna i den gruppen. Läsaren bör ha detta i åtanke. För egen del blev jag varse deltagarnas bakgrund under själva intervjutillfället varför det enda rimliga var att anpassa sig efter de rådande förhållanden.

5.7 Den undersökta skolan

I Brottsförebyggande rådet och Forum för levande historias rapport *Intolerans* (2006) framkommer att det framför allt är elever på det Individuella programmet som hyser den allvarligaste formen av intolerans mot muslimer. Men samtidigt är denna form av intolerans som beskrivs som extrem intolerans förekommande i väldigt låg utsträckning. Istället är det en tveksam attityd till muslimer som kännetecknar den vanligt förekommande intoleransen mot muslimer. Detta är en av anledningarna till att jag valt att genomföra min undersökning på ett annat program än Individuella programmet. Andra skäl för valet av skola är av praktisk karaktär. Då jag genomfört VFU (praktik) på den aktuella skolan har jag vissa kontakter med lärare där, vilket underlättade mitt arbete. Dels vad gällde kontakten med eleverna och dels i det konkreta arbetet på plats. Med detta menar jag att eleverna kände sig trygga med sina lärare och att det var lättare att få eleverna intresserade samt att arbetet med att hitta lämpliga lokaler att genomföra undersökningen i underlättades. Genom att använda mig av mina kontakter kunde jag, utan att själv känna eleverna, få hjälp av lärare på skolan för vilka jag kunde presentera mitt syfte vilka i sin tur kände eleverna och därför också kunde välja ut elever som de visste eller åtminstone trodde skulle passa bra i min undersökning.

Sedan 1960-talet har skolval hållits i Sverige. Ett skolval är utformat på samma sätt som allmänna val till olika beslutande församlingar som riksdagen, landstings- och kommunfullmäktige samt europaparlamentet. Det innebär att valsedlar, skärmar, valurnor etc. används men valresultatet i ett skolval får inga följder i sammansättningen av församlingarna. Däremot ger det en bild av svenska skolungdomars åsikter¹⁸. Årets skolval, Skolval 2010, anordnades i samband med riksdagsvalet och ansvarig myndighet var Ungdomsstyrelsen som ligger under integrations- och jämställdhetsdepartementet. Det främlingsfientliga partiet Sverigedemokraterna fick sammanlagt i år 13 procent av rösterna mot 4.3 procent i förra skolvalet, Skolval 2006, när 76.2 procent av landets elever röstade. Ser man endast till valet i gymnasieskolan är Sverigedemokraternas resultat något bättre, 14.8 procent av rösterna. Här är valdeltagandet något lägre, 65.2 procent av gymnasieeleverna deltog. Om vi vänder blicken bort från landet i sin helhet och istället tittar på Göteborg, det område där jag genomför min studie ser siffrorna något annorlunda ut. 71.6 procent av Göteborgs elever deltog i Skolval

---

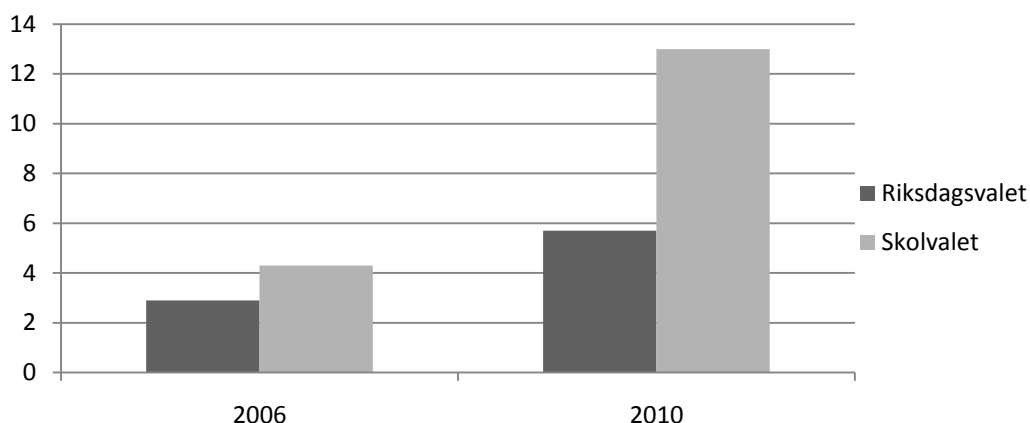
¹⁸ www.skolval2010.se [2011-01-07]

2010 och av dem var det 9.6 procent som lade sin röst på Sverigedemokraterna. I gymnasieskolan deltog 60.2 procent av eleverna och Sverigedemokraterna fick 10.8 procent av rösterna (www.skolval2010.se).

Som jag tidigare visat är Sverigedemokraterna ett främlingsfientligt parti som i synnerhet riktar in sig på islam och muslimer som något särskilt problematiskt. I riksdagsvalet fick Sverigedemokraterna 5.7 procent av rösterna. Precis som i skolvalet är detta en markant ökning från tidigare år. Det tycks alltså som att intoleransen i Sverige är högre idag än den varit tidigare. Speciellt den intolerans som är riktad mot islam och muslimer.

Fig. 1 Sverigedemokraternas valresultat åren 2006 & 2010 i riksdagsval¹⁹²⁰ och skolval²¹²², värden i procent

Skolan jag besökt har sin verksamhet fördelad på två adresser där Transportprogrammet ges på den ena. På den ena adressen fick Sverigedemokraterna ca 52.2 procent av rösterna i Skolval 2010, att jämföra med snittet i Göteborg där de fick 10.8 procent av rösterna (www.skolval2010). På den andra adressen, där jag genomfört min undersökning, vågade skolan enligt en lärare jag varit kontakt med inte genomföra ett skolval i år eftersom risken för negativ publicitet och minskade intäkter till följd av färre sökande var för stor. Enligt läraren jag talat med blev skolan omskriven i media efter 2006 års skolval eftersom eleverna röstat på främlingsfientliga partier i mycket större utsträckning än på andra skolor. Jag har försökt finna skolans valresultat från Skolval 2006 men misslyckats. Jag har inte heller lyckats finna belägg för lärarens utsagor då jag sökt efter artiklar och liknande i media på internet. Detta kan bero på att det läraren beskriver utspelade sig för fyra år sedan och att materialet inte längre är tillgängligt på internet, men läsaren bör ändå ta lärarens utsagor med en nypa salt. Samme lärare berättar att Sverigedemokraterna flest röster följt av Socialdemokraterna med

¹⁹ Resultat riksdagsvalet 2006: <http://www.val.se/val/val2006/slutlig/R/rike/ovriga.html> [2010-01-07]

²⁰ Resultat riksdagsvalet 2010: <http://www.val.se/val/val2010/slutresultat/R/rike/index.html> [2011-01-07]

²¹ Resultat skolvalet 2006: <http://www.skolval2006.nu/page/231.html> [2011-01-07]

²² Resultat skolvalet 2010: <http://www2.ungdomsstyrelsen.se:8080/skolval2010/resultat.jsp> [2010-01-07]

Nationaldemokraterna²³ som tredje största parti i 2006 års skolval på den aktuella skolan. Mot bakgrund av min diskussion av Sverigedemokraterna som ett främlingsfientligt parti i allmänhet och ett islamofobiskt part i synnerhet kan röstetalen tolkas som att den besökta skolan utgör en mot muslimer intolerant miljö.

6 Analys och resultat

Under arbetet med intervjuerna, från själva intervjutillfället via genomlysning och genomläsning till transkribering har vissa teman framträtt i materialet. Läsaren känner säkert igen det hermeneutiska tillvägagångssättet vilket innebär att jag som forskare intar en särskild roll som det medium genom vilket talet tolkas. För egen del har det därför varit viktigt att vara medveten om vem jag är i förhållande till eleverna jag talat med. Det är också viktigt för läsaren att veta något om mig. Därför väljer jag att här svara på de bakgrundsfrågor jag ställt till de intervjuade eleverna (se bilaga 1).

Jag är 25 år gammal och man. Mina föräldrar har båda eftergymnasial utbildning och är utbildade mellanstadielärare. Min mamma utbildade sig kort efter sin examen från flickskola medan min pappa utbildade sig sent i livet och har under halva sitt yrkesliv arbetat inom bland annat kriminalvården, på bårhus, som laboratorieassistent och även som egen företagare. Jag själv bor i ett ensamhushåll i Lundby, i en hyreslägenhet. Jag uppfattar området jag bor i som lugnt men här finns många personer med olika typer av missbruks- såväl som sociala problem. Min syn på framtiden är hoppfull men jag räknar inte med att få en anställning som lärare, vilket jag utbildar mig till. Sammanfattningsvis kan om mig sägas att jag har en medelklassbakgrund med god socioekonomisk status och att jag snart har avslutat en högskoleutbildning. Men det är också viktigt att lyfta något som inte kom att diskuteras utifrån bakgrundsfrågorna, nämligen upplevelsen av status. Jag tänker då på att jag är lärarstudent eller kanske uppfattas som lärare vilket i sin tur sannolikt har påverkat elevernas benägenhet att tala om frågorna. Som jag tidigare nämnt verkade eleverna inte tycka att det var särskilt problematiskt att prata om frågorna med varandra, men däremot stundtals med mig. Det är också viktigt att ha i åtanke vid läsning av resultat- och analysdelen av uppsatsen.

I transkriberingen har jag försökt förmedla elevernas och mitt eget språk så oförvanskat som möjligt. Upprepningar, stakningar etc. förekommer gång på gång i det utskrivna materialet. För att levandegöra texten så mycket som möjligt har jag använt mig av vissa verktyg vid

---

²³ Nationaldemokraterna är ett nationalistiskt parti med rasistiska åsikter. Bland annat förespråkar man så kallad etnopluralism; åtskillnad av etniska grupper (www.nd.se [2010-01-07]), ett uttryck för den tidigare beskrivna kulturrasismen. Det bildades av medlemmar i Sverigedemokraterna 2001 (Ut ur skuggan, Mikael Ekman & Daniel Poohl 2010: 126-127)

transkriberingen. Dessa är som följer: Meningar avslutade utan punkt är meningar som avslutats utan distinkt avslut men oftast utan att de blivit avbrutna. Meningar avslutade med punkt visar att den som talar säger något med en mer konstaterande ton, i stil med ”så här är det”. Kommatering av utskriften har skett efter pauser i talet, därför ser kommatering inte ut på så sätt som den hade gjort i en skriven text. Två punkter i en följd markerar att en person låtit en mening hänga i luften. När tal slutar mitt i en mening utan vare sig punkt eller två punkter i följd beror det oftast på att personen blivit avbruten. Då följs den avbrutna meningen av en kommentar från en annan deltagare som antingen bygger på eller bryter av. Det bör framgå tydligt vad som sker i de fall då det ser ut på detta sätt.

Resultat och analys kommer att redovisas löpande utifrån de teman jag funnit i materialet och består av excerpter från det transkriberade materialet i vilket jag försöker fånga samtalet mellan deltagarna för att sedan koppla det till teoretiska begrepp. Min utgångspunkt har som bekant varit islamofobi och i resultatet finns många exempel på intolerans men också vad jag väljer att kalla motvillig tolerans. Utan att det syns så tydligt i materialet var det uppenbart under samtalens gång att eleverna var medvetna om det komplexa i att uttala sig generellt om grupper över huvud taget, även om det var lättare om vissa grupper än andra, men att de ändå föredrar att göra det. Min närvaro bör ha påverkat detta. Medveten om att jag arbetat mycket och länge med materialet och därför har ett annat förhållande till det än läsaren skall jag försöka vara lite övertydlig för att visa så gott det går på vad jag menar. Men låt oss börja med att deltagarna själva presenterar sig.

6.1 Presentation av deltagarna

Alla namn är fingerade och valda för att spegla etnisk tillhörighet och kön. Deltagarna presenteras i den ordning de presenterar sig i inspelningarna; en efter en från vänster till höger, från intervju till intervju. På grund av att eleverna själva får presentera sig varierar detaljnivån från presentation till presentation. Vissa vill inte uppge i vilken stadsdel de bor till exempel. Gemensamt för deltagarna med några undantag är att de bor utanför Göteborg, föräldrarna har ingen eftergymnasial utbildning, de ser ljust på arbetsmarknaden och trivs i sitt bostadsområde. Sammantaget kan majoriteten av deltagarna beskrivas som trygga i sin sociala miljö med en optimistisk framtidssyn.

6.1.1 Intervju ett

Mitar är 18 år gammal och man. Mamman är arbetslös och pappan arbetar i byggbranschen, vad Mitar vet har ingen av dem eftergymnasial utbildning men han vet inte. Familjen bor i Bergsjön, en stadsdel i Göteborg, i en femrums hyreslägenhet. Mitar beskriver området som

slumaktigt med mycket kriminalitet. Framtiden tycker han ser ljus ut, att få ett arbete tror han blir lätt.

Lisa är 18 år gammal och kvinna. Mamman är sjuksköterska och vad pappan gör vet hon inte. Mamman är högskoleutbildad, om pappan har eftergymnasial utbildning vet hon inte. Familjen bor i Högsbo, en stadsdel i Göteborg, i en fyrrarums hyreslägenhet. Lisa talar om sitt bostadsområde som ghetto, men tycker samtidigt inte att det uttrycker hennes upplevelse av sitt bostadsområde. Att få ett jobb räknar hon med eftersom hon har kontakter, men de har hon inom områden där hon inte vill jobba. Att få ett arbete som motsvarar hennes utbildning känner hon sig tveksam till.

Jenny är 18 år gammal och kvinna. Föräldrarna arbetar som städerska respektive reparatör, ingen av dem har någon eftergymnasial utbildning. Familjen bor i Hisingskärra, utanför Göteborg, i en bostadsrättslägenhet. Jenny beskriver bostadsområdet som lugnt. Framtiden tycker hon ser ljus ut och hon tror att hon kommer att få ett arbete.

Tim är 18 år gammal och man. Pappan är egen företagare och mamman arbetar på bageri, Tim vet inte om någon av dem har någon eftergymnasial utbildning. Familjen bor utanför Lerum, ort utanför Göteborg, i en villa. Tim beskriver bostadsområdet som lugnt och händelsefattigt utan kriminalitet, ett bra ställe. Framtiden ser ljus ut, att få arbete kommer inte bli några problem, enligt Tim kan han redan nu, innan avslutad utbildning få en anställning.

6.1.2 Intervju två

Patrik är 19 år gammal och man. Föräldrarna arbetar på Volvo respektive i kök, mamman har kanske eftergymnasial utbildning och pappan har det inte. Familjen bor i Valda, utanför Göteborg, i en bostadsrättslägenhet. Patrik säger att han bor på landet och beskriver området som skogigt med åkrar och bönder. Han har en positiv syn på arbetsmarknaden.

Stefan är 18 år gammal och man. Mamman arbetar på Volvo och pappan är busschaufför, han tror inte att någon av föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en lägenhet som troligtvis är en bostadsrättslägenhet i Tynnered, en förort till Göteborg. Stefan beskriver bostadsområdet som relativt lugnt men inte så bra. Han har en positiv syn på arbetsmarknaden

Jonas är 19 år gammal och man. Mamman är arbetslös och pappan arbetar med flygplan, han vet inte om någon av föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Familjen bor i Mölnlycke, utanför Göteborg, i en villa. Jonas beskriver området som lugnt och tråkigt. Han har en positiv syn på arbetsmarknaden

Klas är 18 år gammal och man. Pappan har flera utbildningar inom bland annat IT, trädgårdsmästeri och restaurangbranschen, mamman är arbetslös. Familjen bor i Biskopsgården, en stadsdel i Göteborg, i en hyreslägenhet. Klas beskriver bostadsområdet

som ”mörkt” [invandrartätt] och huset han bor i som en gammal arbetarbostad där det ekar i korridorerna när man går i dem. Han har en positiv syn på arbetsmarknaden.

6.1.3 Intervju tre

Peter är 18 år gammal och man. Föräldrarna arbetar med lastbilskörning och lagerarbete, han vet inte om någon av föräldrarna har en eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en villa utanför Göteborg. Peter trivs i sitt bostadsområde men understryker att han inte trivs i Göteborg. Han kan inte uttala sig om arbetsmarknaden.

Timoty är 18 år gammal och man. Föräldrarna arbetar som lastbilschaufför och sjuksköterska, en av föräldrarna har en eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en villa utanför Göteborg. Timoty beskriver sitt bostadsområde som lugnt och lantligt. Framtiden ser allt ljusare ut och känns positiv, han kommer att få anställning efter avslutad utbildning.

Nils är 18 år gammal och man. Pappan kör lastbil och mamman är stödlärare, ingen av föräldrarna har en eftergymnasial utbildning. Familjen bor i ett radhus i Torslanda, utanför Göteborg. Nils beskriver området som lugnt, tryggt och idylliskt. Han säger att arbetsmarknaden ser positiv ut, det gäller bara att visa framfötterna.

Sabine är 19 år gammal och kvinna. Föräldrarna arbetar som plattsättare respektive inom äldreomsorgen, ingen av föräldrarna har en eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en lägenhet i Linnéstaden, en stadsdel i Göteborg. Sabine beskriver området som ganska lugnt men säger att det är många som kör omkring på stulna mopeder i området vilket hon inte gillar. Hon kan inte uttala sig om arbetsmarknaden men säger att det säkert ser bra ut men att det återstår att se.

6.1.4 Intervju fyra

Tommy är 18 år gammal och man. Föräldrarna arbetar båda på Volvo och ingen av dem har någon eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en villa. Tommy beskriver området han bor i som lugnt och säger att där inte händer någonting samt att han trivs. Han tror att arbetsmarknaden ser ljus ut och han hoppas på att få arbete efter utbildningen.

Nicklas är 18 år gammal och man. Mamman arbetar i äldreomsorgen och pappan är lastbilsförare, ingen av föräldrarna har någon eftergymnasial utbildning. Familjen bor i Tuve, en stadsdel i Göteborg och om bostadsområdet säger Nicklas att det beroende på vilken dag i veckan det är kan det vara både lugnt och stökigt. Om framtiden säger han att den känns hoppfull.

Anna är 18 år gammal och kvinna. Båda föräldrarna arbetar och mamman som undersköterska, ingen av föräldrarna har någon eftergymnasial utbildning. Familjen bor i en lägenhet en bit utanför Alingsås, en ort utanför Göteborg. Anna beskriver bostadsområdet

som väldigt lugnt utan grannar och säger att hon trivs. Om arbetsmarknaden säger hon att den ser väldigt ljus och beskriver sig som optimistisk.

Gina är 18 år gammal och kvinna. Mamman arbetar i äldreomsorgen och hon vet inte om någon av föräldrarna har någon eftergymnasial utbildning. Gina bor i både villa och lägenhet, i Torslanda, utanför Göteborg och Partille, en ort utanför Göteborg. När hon beskriver bostadsområdena kallar hon Torslanda för ett överklassområde och Partille för ett under- eller medelklassområde, som dessutom är något flummigt. Gemensamt för de båda områdena är att hon trivs. Gina säger om arbetsmarknaden att den är ok och att hon kommer att få arbete efter avslutad utbildning.

6.2 Tema 1: Från individ till individ, eller...?

Gång på gång i våra samtal talar eleverna om muslimer i allmänhet, ofta då i starkt negativa termer. Men på samma gång som eleverna talar om muslimerna i generella termer betonar de, varje gång jag tar upp detta att man inte kan tala om muslimer på det sättet. I det här samtalet har deltagarna precis diskuterat muslimers våldsbenägenhet som enligt dem är större än andra grupper. De säger att ett våldsamt beteende hos muslimer inte kommer ur islam för att, som de säger, islam är ju bara en religion.

Jag: Men du menar att, man kan vara muslim utan att vara troende muslim
Patrik: Ja.
Jag: Håller ni med om de
Jonas: Mm.
Stefan: Ja.
Stefan: Muslim e egentligen inte att man e troende de e mer hur man e som person. Mer om man e islamist då e man ju troende.
Jag: Mm.
[Tystnad]

Istället förklarar eleverna det våldsamma beteendet med ord som uppväxt och tradition. Här syns dubbelheten tydligt, alla svarar nekande på min direkta fråga som kommer av deras tidigare diskussion samtidigt som Klas vill framhålla att det är ett grupprelaterat beteende.

Jag: E de skillnad på olika muslimer eller e alla muslimer, såna
Stefan: Näj
Jonas: Nää
Klas: Nä de e ju från person till person
Patrik: De e individuellt
Klas: Men majoriteten. Brukar va lite dumma i huvvet

Det tycks alltså som att eleverna antingen är medvetna om att åsikterna de framfört är kontroversiella eller ogrundade och därför försöker distansera sig från dem alternativt att de i motsats till vad de säger trots allt tycker att det är omöjligt att generalisera. Jag bedömer att

det i första hand är en fråga om känslighet för kontexten, i det här fallet en intervju med en utomstående, som gissningsvis finner åsikter som de uttrycka stötande. För precis som i utdraget ovan går Klas från att betona att beteendet är individuellt till att i nästa mening tillskriva det mer eller mindre alla världens muslimer. I sammanhanget är det intressant att Klas, som bott i områden där många muslimer bor, framför den här typen av åsikter. Generellt i intervjuerna syns en tydlig skillnad mellan de som har eller har haft kontakter med muslimer och de som saknar sådana. Den som känner muslimer tenderar att vara långt mer tolerant, vilket också stämmer överens med uppgifter som framkommit i rapporten *Intolerans* (Forum för levande historia 2004). Ytterligare en sådan överensstämmelse med resultaten från intoleransrapporten är att tjejerna i intervjuerna tenderar att vara mer toleranta mot muslimer än killarna.

Samtidigt verkar eleverna mena att det finns en kvalitativ skillnad mellan beteenden och det som uppfattas vara kultur. Beteenden framstår i intervjuerna som relaterade till individen och speciellt då individens förutsättningar, men samtidigt talar eleverna utan problem om muslimsk och kristen kultur. En tanke som känns igen från exempelvis Samuel Huntingtons bok *the Clash of civilizations and the remaking of world order* (1996). Huntington menar att konflikter mellan ideologer efter Kalla krigets är ett minne blott och att vi nu kommer att se konflikter mellan olika kulturer eller civilisationer. Han delar upp världen i olika sfärer som på olika sätt kommer att hamna i konflikt men lyfter särskilt fram konflikten mellan muslimsk kultur och icke-muslimsk kultur som mest allvarlig. Särskilt då konflikter med ”Väst”.

Jag: Men kan man kan man säga så, att muslimer e ett folk.. E de ok å säga så, kan man säga så..
Tim: A de tror ja
Jenny: Om man vill
Tim: I och med att dom e såpass många om man säger så
Jag: Ah, men va tycker ni om man jämför med exempelvis kristna folk om man säger så
Jenny: Ja tycker att man kan säga att dom e en grupp
Tim: A, men vi ett folkslag
Jenny: A
Tim: Vi e ett slags folk
Jag: De blir alltså öh, eh, de, finns en muslimsk kultur eller
Tim: A
Jenny: A
Lisa: Aja, de finns ju en kristen kultur också

Relaterat till diskussioner om individer och grupper är diskussionen om vilka som i elevernas tal representerar muslimer. För trots att eleverna diskuterar individens förutsättningar och hur de påverkar dess handlingar och muslimsk monokultur ser skiljer de ut ett geografiskt område och den kultur som de menar finns där som särskilt typiskt för just muslimer.

6.3 Tema 2: Muslimer är från Mellanöstern

I samtalen är Mellanöstern och araberna ett ständigt återkommande tema. Speciellt tydligt blir detta i intervjun där Mitar deltar som själv kallar sig muslim. Han beskriver sig själv som jugoslav och återkommer under hela samtalet till araber som källa till de problem muslimer upplever runt om i världen idag. Ett exempel från ett samtal om hedersrelaterat våld.

- Jag: Men samtidigt, e de, har de, ja du vet ja ju vad du tycker men har de å göra med att de e muslimer eller e de något annat då som
- Mitar: Näe de har å göra med att de e araber
- Jenny: Jamen dom hade ju aldrig kommit på det bara sådär, om de inte, till exempel, hade kommit upp genom nån lag eller sådär
- Mitar: Lyssna på mig, du kommer ta med dig den här faktan hela ditt liv, från mig, lyssna noga. **Araber** e apor
[Skratt]
- Mitar: Apor, från djungeln, som gorillor, gorillor du vet dom bråkar om en banan, de e araber

I ett samtal om integration och arbetsmarknad diskuterar eleverna praktiska problem med uppehållstillstånd, asyl och svårigheter för arbetsgivare att anställa någon som de inte vet kommer att tillåtas vistas i landet. Tim frågar de andra hur kul det hade varit att komma till jobbet för att upptäcka att en av lastbilschaufförerna skickats hem under helgen vilket skulle innebära att en last som skulle gått ut inte kan skickas iväg. Men samtalet är snarare kopplat till invandrare i allmänhet än till muslimer i synnerhet.

- Jag: Eh a, ok. Men de här e egentligen, de handlar om invandrare
- Mitar: Ja tycker dom, dom här öhm.. typ fucking arabländerna ska ta ner alla juggar. Vi juggar, vi e stolta, vi e stolta människor vi har liv, vi har alltid arbete, vi klarar oss alltid på våra egna hand. Om vi ska va kriminella så e vi stort kriminella, vi e inte småkriminella. Om vi ska bråka vi ska bråka värst De e därför, vi juggar vi e stolta. Väldigt stolta. Jag tycker att, eftersom de finns många juggar som e muslimer å dom, du vet, dom fläckar ju ner muslimernas namn egentligen dom här jävla araberna som kommer hit å stjal å säljer småknark å
- Lisa: E de bara araberna tycker du
- Mitar: Ha
- Lisa: E de bara araberna tycker du
- Mitar: A.

Mitar verkar uttrycka en frustration över att personer från arabländerna kommit att representera honom som muslim. Implicit verkar han antyda att araber inte kan göra något rätt, de kan inte begå kriminella handlingar på rätt sätt och de är inte muslimer på rätt sätt. Samtalet fortsätter och här blir tydligt hur tjejerna intar en betydligt mer tolerant position än killarna.

- Jag: Hur e de me de
- Lisa: Då e ju de samma sak som om vi ser ner på muslimerna du ser ju ner på araberna
- Tim: Men de e nog mycket som dom säger, de finns ett ordspråk som säger att man inte ska vända en arab ryggen för då blir du knivhuggen säger dom ju
- Jag: A

Tim: En kniv i ryggen, man ska aldrig vända en arab ryggen för då blir du knivhuggen säger dom. De e ett ordspråk som har funnits i många år.
 Jenny: Men varför e ni så hemska för
 Tim: Nä men de e ju så, de e ett ordspråk som har gått
 Jag: De håller du inte med om eller
 Mitar: Om du, om du vänder en arab ryggen så kan du bli sprängd i bitar
 Lisa: [skrattar]
 Mitar: De e ett annat ordspråk, de e lite bättre.

Om Mitar känner sig ifrågasatt i sin muslimska identitet och därför försöker ta tillbaka initiativet från arabiska muslimer genom att försöka förminska dem är Tims sätt att tala om araber mer svårbegripligt. Till skillnad från Mitar har han knappast något behov av att positionera sig i ett hierarkiskt förhållande till araber. Vad jag tror sker här är att Tim använder ”araber” som en strategi för att uttrycka sin syn på muslimer. Genom att hålla med Mitar i sak men byta ut innehållet i det som sagts mot sin egen förståelse kan Tim i sammanhanget kritisera muslimer i allmänhet utan att stöta sig med Mitar. Att stora delar av världens muslimska population finns i östra Asien verkar eleverna ovetande om eller ointresserade av, det samma gäller för europeiska muslimer. Här är ett exempel på hur detta gestaltade sig i samtalen. Eleverna uttrycker att de är skillnad på muslimer, än en gång med hänvisning till bakgrund men de kan samtidigt inte redogöra för denna skillnad.

Jag: E de skillnad på muslimer å muslimer då, beroende på, varifrån man kommer
 Timoty: A, de e de
 Sabine: A de tror ja, eller a
 Jag: E de skillnad på muslimer i säg.. Mellanöstern, arabländerna, å muslimer i, Indien, Indonesien, Pakistan
 Sabine: Aa.
 Jag: På vilket sätt då, elle hur tänker ni då
 Sabine: De vet ja inte [skratt] De ba e så
 Nils: De tror la dom har så bra koll på eller i Mellanöstern så bra koll på européer säkert. Där borta i Asien e la helt annat helt annan syn
 Nils: Vadåra
 Timoty: Mm. Va då sa du
 Jag: På vilket sätt har man annan syn då eller va e de som e
 Nils: Nä men européer kanske e dumma i huvvet men där borta, i Pakistan så kanske dom tycker om dom
 Timoty: Jag tror de e lite från, person till person va man har för ursprung också. Så..

Nils uttrycker ett försök att förklara hur denna skillnad kan gestalta sig och här framställs människor i Mellanöstern som fientliga mot Europa medan de som bor i andra delar av världen förmodligen är mer vänligt sinnade, åtminstone mot européer. Detta visar på en viss kunskap om och förståelse för den geografiska spridningen av världens muslimer. Nils kan relatera olika regioner till varandra, även om detta sker på ett sätt som kan betecknas som mycket grunt. Mer intressant i sammanhanget är att han är den ende som gör detta. I denna såväl som i övriga intervjuer. Det fanns två olika sätt att hantera detta hos eleverna, antingen

genom tystnad, att inte säga något alls eller så som det utspelas i utdraget ovan. Sabine och Timoty uttalar sig avvaktande och i så allmänna termer som möjligt medan Peter sitter tyst. Samma strategi återkommer när jag frågar specifikt om europeiska muslimer, bara Timoty svarar på frågan, övriga sitter tysta och diskussionen om skillnader på muslimer beroende på bakgrund dör ut.

Jag: Hur e de me me me europeiska muslimer då, från till exempel, Balkan å så där
Timoty: De vet ja inte

I en diskussion om jämställdhet kommer vi tillbaka till hur bakgrunden påverkar muslimers syn på jämställdhet. Speciellt diskuteras kvinnoförtryck, manifesterat genom bärandet av olika typer av slöja. Här återkommer Sabine till Mellanöstern och kopplar ojämställdhet i synnerhet till regionen.

Jag: Är det så överallt tror ni i den muslimska världen eller är det olika delar där med
Nils: De e la olika delar, de e säkert inte överallt
Sabine: De e la säkert mer mot arabländerna kan ja tänka mig.. faktiskt

Att relatera muslimer till Mellanöstern tolkar jag som ett uttryck för nästa tema, okunskap om muslimer. Gång på gång i samtalen återkommer eleverna till media och medias roll i förmedlingen av kunskap om muslimer. Som Liz Fekete (2009) konstaterar får ett fåtal extrema islamister företräda världens 1.5 miljarder muslimer.

6.4 Tema 3: Jag vet inte

Utöver okunskap om muslimer i olika delar av världen uppvisar eleverna stor okunskap om islam och muslimsk religiös praktik. Detta visar sig delvis genom deras tal men också genom det de inte talar om. I en diskussion om muslimsk tillhörighet och att den inte rymmer måste rymma en religiös tro talar Anna om Koranen.

Anna: Mm. Men sen så e de ju vissa muslimer ser Koranen mer som en regelbok, mer.. Å vissa ser de la som [ohörbart]
Nicklas: Nått mer heligt
Anna: Ah. Lite såhär, tror ja
Jag: Mm.
Anna: Asså ja har aldrig läst Koranen så ja vet inte va som står i den så sett men.. De e la ungefär som Bibeln antar ja [ohörbart]

Anna känner till Koranen men är osäker på vad den har för status för muslimer och hur den används. Men hon uppvisar en medvetenhet om att det är möjligt att som muslim förhålla sig till Koranen på olika sätt. Men när hon försöker sätta ord på denna medvetenhet upptäcker hon att hon saknar tillräckliga kunskaper för att kunna göra det. Eleverna talar mycket om

medias inflytande på deras bild av muslimer och bilden av så kallade fundamentalistiska eller bokstavstroende muslimer. Exempelvis här, när vi talar om varför eleverna kopplar ihop muslimer med kriminalitet

Mitar: Kanske [ohörbart]. De e allt på grund av media som ah muslimer gör en terrorattack kolla mot Tyskland, mot USA såhär, så alla får den uppfattningen ah muslimer kommer till Sverige, invandrare beskrivas som muslimer ah dom sitter i fängelse. Så man får ju den uppfattningen.
Tim: De e som du säger, de e mycket media som gör det. [ohörbart] har jag fått mycket fördomar just muslimer enbart på grund av median dom håller på med sina terroristattacker då.
Jag: Ja
Tim: På grund av media
Jag: A

Sett mot bakgrund av detta och Liz Feketes konstaterande att fåtalet extrema islamister får representera majoriteten av världens muslimer menar jag att det inte är osannolikt att det Anna läst och hört om Koranen många gånger handlar om en hur en liten grupp muslimer förhåller sig till den och det då rör sig om just extrema islamister och inte majoriteten av världens muslimer. Om så är fallet innebär det att Annas oförmåga att formulera andra sätt att förhålla sig till Koranen inte finns representerade i media eller att de konkurreras ut av den bild hon ger uttryck för.

I ett samtal om olika aspekter av att vara muslim talar vi om handlingar mer eller mindre relaterade till religiös tro²⁴. Nils är den ende av de fyra i detta samtal som känner till vissa praktiker som är relaterade till en muslimsk identitet. Samtidigt är hans kunskap centrerad kring handlingar och inte exempelvis tro eller andra aspekter av att vara muslim. Att besöka moskén, att inte äta fläskkött, omskärelse för killar och bönen är alla exempel på handlingar som utgör centrala delar av att vara muslim enligt en majoritet av världens muslimer.

Jag: [Skratt] nej men i världen. Hur blir man muslim om jag säger så..
Sabine: Jag vet inte
Nils: Går i kyrka, äter inget kött, omskuren.. E la ganska..
Timoty: Å så ber man..
Sabine: Gör man
Timoty: På natten..
Sabine: Aa, de kanske man gör
Timoty: Mot Mecka, kanske.

I diskussionen som följer visar det sig att Sabine till skillnad från Nils betonar religiös tro och inte handlingar, vilket synliggör det svåra i att skilja dem åt. Hon kommenterar inte Nils förståelse av vad det innebär att vara muslim utan tar en helt annan utgångspunkt.

---

²⁴ I sammanhanget är utgångspunkten elevernas tal om tro, inom religionsvetenskapen är det svårt att uttala sig om tro generellt, det är en mycket komplex och omdiskuterad fråga

Jag: E de just de här, e de, den här, så att säga, kulturbiten, eller e de dom religiösa traditionerna va e de som gör att man blir muslim

Jag: Du prata om att man föds in i det till exempel

Nils: Men de gör man la men vissa kanske vill bli muslimer å då blir dom de

Sabine: Men de har la me..

Nils: Eget val.

Sabine: Religionbiten å de tror ja, gör la att man.. Ja har ingen aning

Jag: Va va man tror

Sabine: Ja. Ja de handlar om de typ

Jag: Så om man då typ tror på profeten Mohammed å så då..

Sabine: Ja då e man nog muslim ja [skratt] ja vet inte men ja tror att de e så ja tror de har med religion å göra i alla fall

Att Nils och Sabine lyfter fram handling respektive religiös tro kan vara en effekt av hur kursplanen i Religionskunskap A är formulerad. Samtliga studenter går i årskurs tre och har således läst Religionskunskap A. I de tre första målen för Religionskunskap A lyfts handlingsaspekten av religion fram och i två av dem lyfts trosaspekten fram. Detta vid sidan av tänkande och idéer²⁵. Deras svar kan alltså tolkas som att de tagit till sig undervisning i om islam och muslimer på olika sätt men att visst innehåll berört dem.

I en av intervjuerna talar Patrik om religiös tro som en fråga om grad av utveckling.

Patrik: De e ju de muslimerna e väldigt troende fortfarande som sagt medan kristendomen har skärt ner på sitt troende lite

Jonas: Amen ifall man

[Flera personer talar samtidigt, ohörbart]

Patrik: Medan muslimerna fortfarande håller fast vid, dom gamla reglerna så hårt dom kan

Jag: Mm.

Patriks pappa är muslim säger han och detta har synts i delar av intervjun där han medverkar då han uppvisar en större kunskap om islam än andra deltagare. Men samtidigt verkar han omedveten om bredden i dagens islam. Han jämför religiös tro med att hålla på gamla regler. Underförstått håller muslimer fast vid något som kommer att eller bör försvinna. Detta synliggör också det problematiska med och det svåra i att tala om muslimer som grupp. Frågan som ställdes i uppsatsens inledning: vem är egentligen muslim, gör sig återigen påmind. Patrik verkar själv inte medveten om det, men skulle kunna beskrivas som person med muslimsk bakgrund eller till och med som muslim – om andra än han själv skall beskriva honom. För hans egen del verkar det snarare viktigt att positionera sig som skild från fadern och hans muslimska tillhörighet.

---

²⁵ www.skolverket.se/sb/d/616 [2011-01-07]

6.5 Tema 4: Hur vet man det man vet

Som jag nämnt återkommer eleverna till media som källa till kunskap om muslimer och i media förmedlas bilden av en extrem islamism som många gånger tar sig mer eller mindre spektakulära uttryck. Det kan handla om bombdåd med omfattande dödsfall och skador på människor och infrastruktur som följd eller om uppmärksammat propagandamaterial med stötande innehåll et cetera. Tydligt är att de som får stor uppmärksamhet i media också är de som eleverna förknippar med muslimer. Detta innebär att den stora massan av muslimer blir ointressant. Tim förklarar.

- Tim: De e ju ba för att nån säger att de e så å då blir det så. Så då skulle dom skriva för att alla ska kolla. Alla läser ju står de om muslimer som har bombhotat, så e klart alla läser de, för de e spännande. De skulle stått en arab har läst kanske, då skulle kanske folk inte ha koll på vad en arab e på det sättet. Som en muslim då vet ju alla vad de e förmodligen. Men om de e nån arab eller nån annan konstig bakgrund som folk har, som inte vi känner till, aha va e de
- Jennie: Dom vill bara locka..
- Tim: Dom vill bara locka läsarna. De e nog mycket så
- Jag: Mm.
[Tystnad]

Medias försök att locka läsare driver media att skapa stereotyper som sedan kan användas den egna nyhetsförmedling vilken i sin tur bygger läsarens förståelse av vad en muslim är. I andra delar av den första intervjun upptäcker jag något intressant. I detta utdrag, som jag använde för att visa på hur eleverna kopplar samman medias bild av muslimer med den allmänna uppfattningen av muslimer finns ytterligare en dimension.

- Tim: De e som du säger, de e mycket media som gör det. [ohörbart] har jag fått mycket fördomar just muslimer enbart på grund av median dom håller på med sina terroristattacker då.
- Jag: Ja
- Tim: På grund av media
- Jag: A

Tim använder här media som en sorts ursäkt för sina fördomar gentemot muslimer. Genom att säga att media får honom och andra att bli fördomsfulla verkar han mena att han är fri från ansvar för sina fördomar. Detta i sin tur innebär att han kan bibehålla sin upplevelse av världen där fördomar mot muslimer utgör en komponent.

Men alla elever hänvisar inte till media som den huvudsakliga källan till kunskap om muslimer. Istället lyfter flera av deltagarna fram relationer till muslimer i samtalen. Många gånger känner de muslimer eftersom de bott i områden där muslimer bor. Detta har dessutom många gånger inneburit att gått i samma skola som muslimer och därför lärt känna varandra. Skolan blir en naturlig mötesplats som Göran Larsson (2006) skriver.

Jag: Vi va inne på de litegrann där men, hur får ni kunskap om muslimer, ni vet ju ändå en del
 Timoty: De får vi inte
 Jag: Va sa du
 Timoty: De får vi inte
 Timoty: [Ohörbart] religion i skolan
 Jag: Så de e skolan som e huvudsakliga källan till..
 Sabine: Sen har man ju ändå bott på, ah i, Hjällbo å så.. Då blir de ju så, även om man inte vill veta får man ju reda på de ändå, typ klasskamrater å sådär
 Jag: Men de e ändå skolan där också då..
 Sabine: Ja

Många gånger kan inte eleverna peka ut en någon särskild källa till varifrån de fått sin kunskap om muslimer från. Som i det här utdraget där Gina och Anna diskuterar en före detta klasskamrat som var muslim. De tycker illa om personen och pratar om varför han agerat som han gjort, bland annat skall han ha kallat en av tjejerna för nazist vid ett tillfälle.

Jag: Men tror ni att de, va de kopplat till bakgrund eller kopplat till islam å att dom va muslimer
 Gina: Nä han sa att de va så han hade blivit..
 Tommy: Uppfostrad..
 Gina: Uppfostrad
 Anna: Ah men de måste inte ha med muslimer å göra
 Gina: Men han va väl de. De va visst de.
 Anna: Nä men man slår la ihop de bara för att man vet.. Elle va man har hört om muslimer så att de kan ju visa sig att man inte vet så mycket heller för man är ju inte riktigt insatt i det
 Jag: Nä.

Jag lyckades aldrig under intervjuerna få eleverna att utveckla andra vägar till kunskap om muslimer än vad Anna gör här ovan. Men det tycks handla om andras förmedlade erfarenheter och bilder av muslimer vilka blir till kunskap hos dem själva.

6.6 Tema 5: Kvinnan som symbol

I samtliga intervjuer spelar kvinnan många roller. På den första frågan jag ställer som handlar om vad eleverna tänker på när de hör ordet muslim är slöja den överlägset mest förekommande associationen. Som här, i intervju 4.

Jag: Vad tänker ni på när jag säger muslimer
 Gina: Slöja.
 Tommy: Ja.
 Nicklas: Ja, slöja.
 Jag: Mm.
 Tommy: Ja kan ingenting annat ja bara vet att de e dom
 Gina: A ja tänker också muslimer, eller ah slöja å kvinnoförnedrande typ
 Jag: Ah.
 Tommy: Mm.

Gina tar upp kvinnoförnedring vilket också är ett mycket vanligt tema. Gång på gång dyker diskussioner om det muslimska patriarkatet, om tvång och om maktlöshet upp. I intervju 2 talar Jonas, Stefan, Klas och Patrik om varför muslimer är så våldsbenägna. Patrik återkommer gång på gång under samtalet till vad han uppfattar som muslimska mäns

maktbehov och Klas säger att han när han bodde i Angered många gånger hamnade i slagsmål och relaterar detta till att personerna han slogs med var muslimer. Vi diskuterar varför de upplever att det är så.

Jag: Men har de me har de då me då såhär.. Eh, med uppväxtförhållanden å sånt å göra då å traditioner..
Jonas: Ah
Stefan: A.
Klas: A. De e nog att dom e nog vana, med att så slå kvinnor [ohörbart]
Jonas: Så traditionell uppväxt som dom har i sina hemländer då
Jag: A.
Klas: De e en massa diskriminering också [ohörbart] hit å dit å ska göra de här å de här [Alla talar samtidigt, ohörbart]
Stefan: A väldigt mycket makt [ohörbart] männen ska ha väldigt mycket makt hela tiden å ibland måste dom ta till våld för att få den makten dom vill ha å då blir de så här när dom kommer hit också här, vi måste använda våld för att folk ska acceptera oss typ respektera oss
Jag: Mm.
Stefan: Å då blir de väldigt mycket våld.
Jag: Mm. Men de har då egentligen inte med islam å göra.. Eller
Patrik: Näe
Jonas: Nä. Vi pratar bara om muslimer..

De verkar omedvetna om att de genom att betona mäns makt över kvinnor och kvinnors underordning också bortser från kvinnors inflytande över sin egen situation. De hänvisar gärna till ”deras kultur” och ”där”, oklart var. Kvinnan och hennes underordning används på så sätt för att skapa den Andre och positionera det svenska samhället i förhållande till den Andres samhälle. Men i utdraget nedan lyfter Jenny en viktig och intressant poäng i diskussionen om den muslimska kvinnans underordning.

Jag: Va va tycker ni om [ohörbart] va muslimer å jämställdhet
Lisa: A de där med kvinnor män
Jag: Ah, precis
Lisa: Alltså jag har fått den uppfattningen om man tittar tillbaka på deras kultur som dom har i hemlandet å sådär att kvinnor inte har någon rätt. De e så man tänker.. men om dom kommer hit å ser våran kultur.. de e så jag tänker att dom inte ska ha nån rätt å säga hur de fungerar å kvinnor ska inte arbeta å dom ska stanna hemma.. å så gå å klä sig på ett visst sätt
Jenny: Ja, asså hur dom klär sig de tror jag dom bestämmer själva
Mitar: De e araber
[Skratt]

Genom att kommentera på kvinnans handlingsutrymme och säga att hon själv kan bestämma över sin klädsel, åtminstone i viss mån ger också Jenny muslimska kvinnor makt. För trots att övriga i diskussionen tycks mena att jämställdhet mellan män och kvinnor är viktigt och önskvärt och att detta inkluderar att man inte använder slöja ser man inte att man genom att betona kvinnors underordning också bidrar till att upprätthålla den. Visserligen finns exempel på länder där bland annat heltäckande slöja är påbjudet men exemplen på motsatsen är fler. Ändå återkommer eleverna gång på gång till burkan och heltäckande slöja. Eleverna diskuterar inte hur svenska muslimska kvinnor förhåller sig till slöjan, något jag tror Jenny

däremot reflekterar över när hon kommenterar det Lisa sagt. Jenny säger under intervjun att hon känner många muslimer och kritiserar tidigare i intervjun killarnas i hennes mening alltför ensidiga fokus på mäns makt över kvinnor.

6.7 Tema 6: Alla invandrare är muslimer

Gång efter annan under intervjuerna glider samtalet över i en allmän diskussion om invandring och bort från muslimer.

- Jag: Hur tror ni att muslimer ser på samhället då.. Lagar regler till exempel, rättvisa, den biten av, frågor
- Timoty: Dom tycker säkert vi e jävligt orättvisa mot dom men hur rättvisa e dom mot oss
- Peter: Vi får ju egentligen inte gå med den svenska flaggan för då e man rasist å, sen får man egentligen inte sjunga nationalsången
- Sabine: [Ohörbart] Dom fira va fan va de [Ohörbart] svenska flaggans dag eller hur va de dom gick ut i alla fall.. Å så.. När man, sommarn, skolavslutningar jul å gå i kyrkan massa såna grejer de gör man ju i stort sett inte idag de tycker ja e jävligt dåligt. De e ändå nått som vi alltid har haft varför ta bort de nu
- Jag: E de nått som e kopplat till just muslimer eller e de kopplat till..
- Sabine: Näe.. De e ju kopplat till invandrarna över huvud taget de e ju inte bara muslimer.. Sen vet inte jag vilka som, ja vet inte..
- Peter: Sen e de samma sak negeboll får man ju inte säga nu längre menar ja. Men de e ju en sån jävla löjlig grej att man inte får gö de vafan nu får man inte gö de för då e man rasist, nu får man inte ens hissa flaggan på halv stång när nån har dött för då e man rasist då med. Men dom får ju slå upp moskéer hej hopp å så där då.. De e ju ungefär så och så säger dom rättvisa hur fan går de ihop i [ohörbart]

Detta visar två saker. Dels framträder en bild av muslimer som inte innehåller några svenska muslimer, i elevernas beskrivningar verkar inte finnas plats för kombinationen av att vara svensk samtidigt som man är muslim. Muslimer vare sig föds eller växer upp i Sverige, de kommer hit. Men det blir också tydligt att muslimer blir symbolen för invandring från hela världen. I början av intervju 1 talar Tim om att han förknippar muslimer med förstörelse. Jag undrar hur han menar då och han utvecklar resonemanget. Det visar sig att han egentligen tänker på invandrare i allmänhet.

- Jag: Invandrare blir muslimer då liksom
- Tim: A, visst, sen finns de vissa som e bra också.. Men om man drar kanske, alla över en kam.. Som man inte ska göra egentligen. Men som i Malmö då, [ohörbart] brandbilar och stenkastningar, hur smart e de egentligen. [Ohörbart] vårdcentral som dom ska gå till på måndag morgon på söndag kväll sen kommer brandbilen å ska släcka så kastar dom sten på dom så dom inte kan komma in och kan släcka det står dom där på måndag morgon och gapar och skriker för att dom inte kommer in på sin vårdcentral [ohörbart] mediciner.

Mitar har inte sagt något i diskussionen ännu så jag frågar honom vad han tycker. Han säger att det Tim säger är direkt fel.

- Jag: Hur är det då
- Mitar: De e mer kristna i Sverige än de e muslimer
- Jag: A visst
- Mitar: Så räkna hur många kristna de e som sitter i fängelser å räkna hur många muslimer de e. Så de han sa [Tim] de e helt fel.
- Lisa: De ja tror e att dom räknar procenten i varje.. alltså majoriteten

Mitar: Du kan inte fortfarande räkna en muslim kriminell
Lisa: Nej, nej men om man säger att dom tar in åttitusen per år å femti procent av dom tar gör brott medan tjuge procent svenskar begår brott
Mitar: Men har du räknat att femti procent av dom är inte muslimer. Har du räknat med att dom tar in syrianska länder, irakiska kristna, syrianska kristna, arabiska kristna
Lisa: nej, nej
Tim: Alltså jag räknar inte bara muslimer nu, nu tog jag
Mitar: invandrare, de förstår ja
Tim: Ja, att man..

Det Mitar lyfter fram kommer inte upp särskilt många gånger i samtalen utan snarare dominerar den andra diskursen, att muslimer är invandrare som är något främmande. Detta kopplas då till bidragstagande, våld, kriminalitet, brist på vad eleverna kallar anpassning med mera.

7 Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis kan konstateras att eleverna i studien uppvisar förståelse för det problematiska med att tala om muslimer som en enhetlig grupp, men att de samtidigt trots denna insikt föredrar att göra det. Enligt eleverna beror detta på den bild som de menar att media presenterar av muslimer vilket i kombination med att många av dem inte har några kontakter med muslimer gör dem, som de själva upplever det, utlämnade till media. De uttrycker en sorts hjälplöshet inför de bilder de får till sig vilket gör att de, trots att de förstår att det inte nödvändigtvis är så, uppfattar muslimer som en enhetlig grupp. Modell för denna enhetliga grupp står det geografiska området Mellanöstern, eleverna känner antingen inte till eller finner det inte intressant att stora muslimska populationer finns världen över, speciellt då i Sydostasien. Av detta följer en förståelse hos eleverna av muslimer som vad jag kallat skäggiga arabiska män; förhållandevis små och framför allt militanta islamistiska grupper som förespråkar våld mot den så kallade Västvärlden representerar muslimer i elevernas medvetanden. Den stora majoriteten av muslimer världen över framstår därmed som ointressant för eleverna jag talat med. De verkar uppfatta den som för lik sådant som eleverna kan relatera till, exempelvis gudstroende kristna personer i Sverige.

Vidare blir det tydligt att eleverna i den här studien saknar grundläggande kunskaper om religionen islam och om muslimskt religiöst liv. Fram träder en bild hos eleverna av islam som skild från muslimer, de betonar alltså de kulturella dimensionerna av en muslimsk tillhörighet och uppfattar i första hand muslimer som en eller flera kulturella grupper och inte som religiösa individer eller grupper. På grund av det begränsade urvalet som ligger till grund för denna uppsats undersökning går det inte att uttala sig generellt om huruvida denna förståelse av muslimer är något unikt eller i själva verket något utbrett. Men skulle det visa sig, i eventuella kommande studier, att detta är en utbredd syn hos elever innebär detta att

andra undersökningar av intolerans mot muslimer i Sverige (intoleransrapporten undantagen) lider av vissa brister i sina resultat. Otterbeck & Bevelander (2006:13) visar att beroende på om man frågar om islam eller muslimer ger det olika hög intolerans. Eleverna tenderar att vara mer toleranta mot muslimer än mot islam. Detta innebär i sin tur att resultat från studier som utgått från islam i sina frågor måste tolkas på nytt. Skulle synen på muslimsk tillhörighet som en kulturell tillhörighet visa sig vara vanlig hos elever innebär det då att man i flera undersökningar alltså inte mätt intolerans mot muslimer utan istället mot islam.

Något motsägelsefullt mot bakgrund av ovanstående resonemang blir då synen på den så kallade muslimska kvinnan hos eleverna. På frågor om vad eleverna associerar med muslimer är huvudduken (slöjan) det överlägset mest förekommande. Men om muslimer uppfattas som en kulturell aspekt av en persons identitet verkar huvudduken istället kopplas samman med en religiös tro; att bära huvudduk är bekänna sig till islams lära. Huvudduken är för eleverna alltså en religiös artefakt. Men även huvudduken rymmer dimensioner av kulturell praxis. Men beroende på hur eleverna uppfattar bärandet av huvudduk ändras synen på kvinnans handlingsutrymme och position. Om kvinnan när hon bär huvudduk uppfattas som troende ser eleverna huvudduken som ett uttryck för kvinnans val, här är hon subjekt. Men om eleverna istället uppfattar huvudduken som ett uttryck för mäns maktutövning, vilket var det vanligare synsättet, blir kvinnan passiv, maktlös och ett objekt på vilket det manliga subjektet kan projicera sina maktbegär²⁶. Här verkar dock finnas en kvalitativ skillnad mellan olika typer av huvuddukar. Heltäckande klädsel och i synnerhet då burka verkar i högre grad associeras till patriarkala strukturer och kvinnoförtryck än andra former av huvudduk.

I de sammanhang då eleverna om huvudduken som en symbol för kvinnoförtryck är det också vanligt att de drar paralleller till det svenska samhället för att visa på kontrasten mellan kvinnoförtryckande muslimska länder och det jämställda Sverige. Med andra ord uppfattar de Sverige som en plats där patriarkala strukturer inte finns, det är blir något som skiljer ”oss” från ”dom”, den Andre konstrueras alltså i huvudsak genom förekomsten av patriarkala strukturer. Men samtidigt som eleverna konstruerar Sverige som jämställt verkar de inte medvetna om att de genom att frånta kvinnan hennes agentskap, hennes val att välja eller välja bort, att förhålla sig till huvudduken gör henne till det passiva offer som de anklagar muslimska män för att göra. Att det kan finnas emancipatoriska aspekter av att bära huvudduk förefaller inte vara något eleverna reflekterat över.

---

²⁶ Denna diskussion finns ur kvinnornas eget perspektiv i Pia Karlsson Mingantis bok *Muslima: islamisk väckelse och unga kvinnors förhandlingar om genus i det samtida Sverige* (2007) där hon talat med nio unga kvinnor som är medlemmar i Sveriges unga muslimer, SUM.

Avslutningsvis kan sägas att skapandet och upprätthållandet av interpersonella relationer mellan icke-muslimer och personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund tycks vara det mest effektiva verktyget i arbetet mot islamofobi. Något som känns igen från tidigare studier (Otterbeck & Bevelander 2006:12). Men där tidigare studier har visat att den som umgås med personer som den uppfattar som varande muslimer tenderar att vara mer tolerant än den som inte gör det blir det i denna undersökning istället mycket tydligt att interpersonella relationer direkt påverkar graden av tolerans eller intolerans mot personer som uppfattas vara muslimer. De elever som har eller har haft relationer till personer som de uppfattar som varande muslimer är betydligt mer toleranta och nyanserade i sitt tal än de elever som aldrig haft eller för närvarande inte har relationer till personer som de uppfattar som varande muslimer. Ett förtydligande exempel finner vi i Klas tal där han säger att han flyttat från vad han beskriver som en mångkulturell miljö där umgänge med muslimer hörde till vardagen till en monokulturell miljö där inga muslimer finns och att han vid denna flytt bytte syn på muslimer. Exemplet illustrerar hur toleransen var nödvändig i den miljön medan intolerans blivit viktigare i en miljö dominerad av en sorts monokultur. Även om det inte går att visa på med excerpter upplevde jag en samstämmighet hos eleverna och många gånger låg en känsla av att uttalade åsikter och tankar delades mellan deltagarna utan att dessa yttrades i ord. Det verkar alltså som att intoleransen blir något man spelar med i miljön jag varit i, det är en sammanhållande faktor.

Till sist vill jag framhålla att denna studie är liten till sitt omfång och begränsad både geografiskt så väl som med avseende på socioekonomisk bakgrund, ålder, etnicitet med mera. För den som vill arbeta vidare med det resultat som presenteras i denna uppsats är det därför viktigt att utvidga antalet undersökta variabler. Jag föreslår att detta sker genom att större populationer undersöks och att det i urvalet av informanter läggs ett särskilt fokus vid framför allt den geografiska spridningen bland deltagarna. Denna undersökning är genomförd bland elever i Göteborgsregionen, men hur ser det ut i andra delar av landet? Vid sidan av den geografiska spridningen kan även socioekonomiska faktorer och etnicitet vara av intresse i ett första steg. Min förhoppning är att denna uppsats kan inspirera andra till att fördjupa våra kunskaper kring islamofobi och att detta i sin tur leder till ett ökat stöd för skolan i dess arbete mot islamofobi.

Men det kanske viktigaste, som jag själv skall komma ur uppsatsen, är ett vidare, bredare och mer omfattande arbete på samma tema. Tidigare kvantitativa rapporter har effektivt visat på den problematik jag arbetat med i denna uppsats, men jag har visat att det många gånger är

mer komplext än vad som framkommer i dessa rapporter. Därför är det viktigt att andra tar vid och ytterligare fördjupar tidigare studier.

8 Didaktiska reflektioner

Som läsaren vet är syftet i denna uppsats att fördjupa förståelsen av islamofobi genom att samtala med elever i den svenska skolan kring muslimer. För att uppfylla mitt syfte har jag arbetat med en frågeställning som riktat mitt arbete mot elever på transportprogrammet i årskurs två och tre på en gymnasieskola i Göteborg. Frågeställningen är konstruerad för att kunna beskriva elevernas tal om muslimer och resultatet är således inte avsett att generaliseras till en större population. Som jag argumenterar för i det inledande kapitlet i denna uppsats utgör mitt resultat en hittills saknad men viktig del i vår kunskap om islamofobi. För lärare i allmänhet och lärare i religionskunskapsämnet i synnerhet är resultatet användbart på ett flertal sätt.

För lärare i allmänhet kan ökad förståelse för hur elever talar om muslimer hjälpa dem att få syn på intolerans mot personer av muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund i elevers tal. Men även då islamofobi uttrycks öppet är kunskaper om elevers tal om muslimer av vikt. Genom att förstå hur elever talar kring personer som de uppfattar som muslimer kan läraren haka tag i dessa tankar för att genom till exempel diskussion arbeta mot islamofobi genom att problematisera dem och också genom att erbjuda för eleven tillgängliga, mer nyanserade bilder av de personer eleven talar om. Vi kan till exempel tänka oss ett samtal i vilket eleven talar om personer som den uppfattar som muslimer på ett sätt som liknar det jag kallat ”skäggiga arabiska män”. Mot bakgrund av resultatet av min undersökning vet då läraren att elever tenderar att känna till men bortse från att de flesta muslimer inte bor i Mellanöstern, att en stor del av världens muslimer är kvinnor och att en försvinnande liten minoritet av världens muslimer är politiskt motiverade våldsverkare. Därför kan läraren fokusera på dessa hos eleven latent kunskaper för att få eleven att själv inse det orimliga i sitt tal varpå läraren på ett effektivt sätt motverkar islamofobi.

För de lärare som undervisar i ämnet religionskunskap blir vid sidan av kunskaper om hur elever talar om muslimer även de delar av mitt resultat som visar att de elever jag talat med i min undersökning saknar grundläggande kunskaper i islam men också i frågor som har att göra med en muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund. Som jag visat väljer eleverna jag talat med svartvita förklaringar till komplexa fenomen trots att de är medvetna om att bilden är mer nyanserad. En förklaring till detta tycks vara att de inte känner till eller inte förstår på vilket sätt bilden är mer nyanserad. Därför blir det viktigt för lärare

som undervisar i religionskunskap att ta fasta på detta. Dels behöver man arbeta mer med frågor kring vad det innebär att vara muslim och förståelse för religionen islam, dels med elevers val. Elever väljer idag det som de bäst kan förhålla sig till och förstå, i det här fallet onyanserade, problematiska och ibland intoleranta bilder av personer som de uppfattar som muslimer. Tidigare studier som intoleransrapporten (2004) har visat att en viktig faktor som påverkar huruvida en person är tolerant eller intolerant mot personer som den uppfattar som muslimer är relationer till personer som den uppfattar som muslimer eller avsaknaden av sådana. I min slutdiskussion i denna uppsats menar jag att om tidigare studier kunnat visa på tendenser blir sambanden betydligt starkare vid analys av resultatet av min undersökning. Mötet framträder alltså som centralt. För lärare och speciellt då lärare i ämnet religionskunskap kan mötet på så sätt användas som ett redskap i arbetet mot islamofobi. Med detta menar jag att man exempelvis kan arbeta nära personer med muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund i undervisningen. Att i religionsundervisningen besöka olika för religioner viktiga platser så som kyrkor, moskéer, synagogor, gurudwaror, tempel med flera kan exempelvis användas här. Undervisning av islam kan till exempel med fördel ske i anslutning till besök i en moské eller att företrädare för en moské bjuds in till undervisningen. Precis på samma sätt kan personer som inte är knutna till muslimskt religiöst liv utan uppfattar sig själva som muslimer mer på ett kulturellt plan bjudas in till undervisningen för att visa på det komplexa i en muslimsk kulturell och/eller religiös tillhörighet eller bakgrund.

På de yrkesförberedande programmen i gymnasieskolan, dit bland andra transportprogrammet hör, är praktiken ett viktigt inslag i utbildningen. Här finns ett utmärkt tillfälle för skolan att öppna för dialog kring frågor som har att göra med tolerans. Speciellt då vi kan se att yrkesförberedande program i högre grad sammanfaller med intolerans än studieförberedande program. Skolan kan kommunicera att man önskar se handledare med icke-svensk kulturell bakgrund (till exempel från länder där muslimska och islamiska seder och bruk dominerar) för att motverka intolerans mot personer av annan härkomst än svensk. Sett mot bakgrund att eleverna många gånger uppfattar alla personer av annan härkomst än svensk som muslimer blir detta ett utmärkt tillvägagångssätt för att låta eleverna möta sina egna föreställningar. Genom gemensamt arbete under längre perioder uppkommer dels en anledning till interaktion, arbetet, men också en situation som kräver att eleverna skapar och upprätthåller en relation till handledare och arbetskamrater för att deras praktik skall bli lyckad och godkänd.

Givetvis är problematiken kring islamofobi mer än bara ett problem som kan och skall lösas i skolan, det går inte att bortse från. Det blir tydligt i samtalen att relationerna till muslimer är knutna till var man bor. Beroende på var man bor umgås man med eller inte med muslimer i skolan, på gården, i grannskapet et cetera. Men det är inte realistiskt att människor skall flytta på sig för att öka toleransen i samhället. Rimligen sker en demografisk förändring över tid när personer i samhället utbildar sig, trender för var man bör och inte bör bo ändras med mera. Men innan det sker en ”naturlig” utjämning eller förändring är jag övertygad om att goda kontakter med föräldrar till elever kan bidra till att öka toleransen hos eleverna. Föräldrarna har förstås dels ett ansvar för att skapa och upprätthålla ett tolerant och bra klimat i hemmet men de kan göra mer än så. Att uppmuntra barnen till aktiviteter som innebär att man lämnar platsen där man bor för att komma till andra stadsdelar är ett exempel på det. Idrottande är ett utmärkt exempel på aktivitet som kan hjälpa barnen att möta personer från andra delar av staden där man bor.

Det blir särskilt tydligt att motpoler i form av skola och föräldrar behövs när jag talat med eleverna kring vem som är muslim. Som jag visat representeras muslimer i elevernas medvetande många gånger av Mellanöstern, islamism och kvinnor genom att avvikande och icke önskvärda praktiker så som förtryck och våld projiceras på dem. Det är en gravt missvisande bild som är allt annat än representativ och jag tolkar den utifrån elevernas tal som ett uttryck för den inverkan media har på eleverna. Eller snarare, ett uttryck för avsaknaden av andra vägar till information och kunskap om muslimer. I samtalen med eleverna kommer det fram att det i huvudsak är media som förmedlar information till eleverna och vid sidan av media även vänner och i viss mån egna erfarenheter, även om dessa är starkt begränsade för de flesta. Skolan nämns vid något enstaka tillfälle men inte mer. För eleverna jag talat med har skolan antingen inte alls konkurrerat om rollen som skapare av kunskap eller misslyckats i sina försök. Det går inte att veta vilket och kanske är det inte viktigt då resultatet talar för sig självt. Klart är i vilket fall att skolan för de elever jag talat med inte gjort tillräckligt. En fråga lärare i skolan bör ställa sig borde med andra ord vara: gör jag tillräckligt? Tar lärare problemen med intolerans på tillräckligt stort allvar? Utan mer omfattande undersökningar går det inte att uttala sig säkert. Men med kraftigt förbättrade siffror för Sverigedemokraterna i Skolval 2010 tycks det som att skolan inte arbetar med intolerans i tillräckligt stor omfattning eller att skolan gör det på ett felaktigt sätt.

Som avslutande ord vill jag precis som i den sammanfattande diskussionen betona vikten av personlig interaktion speciellt då på yrkesförberedande program där behoven verkar vara som störst och där förutsättningarna är som bäst. Jag vill uppmana skolan att skolan verka för att

skapa och upprätthålla relationer mellan individer av olika bakgrund för att på sikt motverka intoleransen i vårt samhälle i allmänhet och islamofobin i synnerhet. Skolans ansvar och möjligheter kan inte nog betonas. Att då föra dialog med personer, grupper och institutioner utanför skolan är särskilt viktigt, jag vill gå så långt som att säga att det är modigt och angeläget.

Referenser

Bok

- Abbas, T. (2007). *Islamic political radicalism: a european perspective*. Edinburgh: Edinburgh university press.
- Bergstrand, C-M. (1956). *Frimurarna och hundturken: vad folk trott om frimurarna*. Göteborg: Gumperts.
- Bevelander, P. & Otterbeck, J. (2006). *Islamofobi: en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Stockholm: Elanders Gotab.
- Brottsförebyggande rådet. (2009). *Hatbrott 2008* (Brottsförebyggande rådet rapportserie 10:2009).
- Brottsförebyggande rådet & Forum för levande historia. (2004). *Intolerans: antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandringsfientliga tendenser bland unga*.
- Dysthe, O. (2001). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2007). *Metodpraktikan : Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Ekman, M., Poohl, D. (2010). *Ut ur skuggan: en kritisk granskning av Sverigedemokraterna*. Stockholm: Natur och kultur.
- Fekete, L. (2009). *A suitable enemy: racism, migration and islamophobia in Europe*. London: Pluto press.
- Forum för levande historia. (2010). *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010* (Forum för levande historia rapportserie 1:2010).
- Gee, J.P. (2011). *An introduction to discourse analysis: theory and method*. London: Routledge.
- Huntington, S. (1996). *the Clash of civilizations and the remaking of world order*. La Jolla: Simon and Schuster.
- Hvitfelt, H. (1998). Den muslimska faran: om mediebilderna av islam. I: K. Brune (Red.), *Mörk magi i vita medier: svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlssons.
- Härenstam, K. (1993). *Skolboks-islam: Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*. Göteborg: Acta universitatis gothoburgensis.
- Härenstam, K. (2006). *I enlighet med skolans värdegrund: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Stockholm: Skolverket.

- Integrations- och jämställdhetsdepartementet. (2006). *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis* (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, SOU 2006:40).
- Integrationsverket. (2004). Integrationsbarometer 2004
- Integrationsverket. (2005). Integrationsbarometer 2005
- Integrationsverket. (2007). *Integrationsbarometer 2007: en delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi.*
- Karlsson Minganti, P. (2007). *Muslima: islamisk väckelse och unga kvinnors förhandlingar om genus i det samtida Sverige*. Stockholm: Carlsson.
- Larsson, G. (2006). *Muslimerna kommer: tankar om islamofobi*. Göteborg: Makadam.
- Skolverket. (2006). *Läromedlens roll i undervisningen: grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap* (Rapportserie: Rapport 284).
- Skolverket. (2006). *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94* (Rapportserie: Rapporter)
- Orrenius, N. (2010). *Jag är inte rabiät. Jag äter pizza*. Stockholm: Månocket.
- Otterbeck, J. (2004). *Vad kan man egentligen begära: läromedelstexter om islam* (Pedagogiska magasinets skriftserie nr. 4).
- The Runnymede trust. (1997a). *Islamophobia – a challenge for us all*.
- The Runnymede trust. (1997b) *Islamophobia – its features and dangers*.
- Trost, J. (2007). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Hemsida

- www.aftonbladet.se/debatt/article5978707.ab [2010-01-07]
- www.aftonbladet.se/nyheter/article5978661.ab [2010-01-07]
- www.islamologi.se/?p=387 [2010-01-07]
- www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/hundturken [2010-01-07]
- www.pisa.oecd.org [2010-01-07]
- www.skolval2010.se [2011-01-07]
- www.skolval2006.nu/page/231.html [2011-01-07]
- www.skolverket.se/sb/d/616 [2011-01-07]
- www.stingerfonden.org/documents/hsetikregler.pdf [2010-01-07]
- <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=2760658> [2010-01-07]
- <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=2760624> [2010-01-07]
- <http://svtplay.se/v/2153999> [2010-01-07]

www2.ungdomsstyrelsen.se:8080/skolval2010/resultat.jsp [2010-01-07]

www.val.se/val/val2006/slutlig/R/rike/ovriga.html [2010-01-07]

www.val.se/val/val2010/slutresultat/R/rike/index.html [2011-01-07]

Bilaga 1. Intervjuguide

Inledande frågor

- Frågor om framtiden kopplat till arbetsmarknad och ekonomi för att knyta an till personer som är ekonomiskt utsatta.
- Frågor om kön eftersom kön hänger samman.
- Frågor om föräldrars bakgrund; sysselsättning/utbildningsnivå för att koppla detta till socioekonomiska faktorer.
- Fråga om boende för att mäta ekonomiskt välmående.
- Fråga om hur man upplever sitt bostadsområde för att koppla till socialt välmående.

Diskussionsfrågor

Muslimar i allmänhet – individ, grupp, kultur

- Vad tänker ni på när jag säger muslimer
- Hur är en muslim
- Vem är egentligen muslim
- Har muslimer några utmärkande drag

Den egna relationen till muslimer

- Känner ni några muslimer
- Hur och var träffar ni muslimer
- Hur får ni kunskap om muslimer
- Vilka kontakter har ni med muslimer i er vardag

Muslimar i Sverige

- Hur ser ni på muslimer i Sverige
- Kan man vara svensk och muslim
- Är det någon skillnad på muslimer i Sverige och i resten av världen/Europa

Muslimar och värderingar

- Hur uppfattar du muslimers syn på:
  - Jämställdhet;
  - Sexualitet;
  - Samhälle;
  - Kvinnor;
  - Arbete;
  - Utbildning